

JEJA JAMAR LEGATOVA
LUBNIŠKI KRESOVI

I

Škofja Loka, 10. aprila 1836

Neža Kaiba, trgovska pomočnica in posestnica, iz Windisch Landsperga v Styriji, po naše iz Podčetrтка na Štajerskem, sem se odločila, da popišem življenje v hiši, v Škofji Loki, na Placu No. 37, ki sva jo z bratom Jožefom Kaibetom, trgovcem in posestnikom, kupila pozimi. K temu me je pripravilo branje spominov nekdanje lastnice Paslerjeve hiše, Ane Paslerice, ki sta jih s sestro Karolino napisali pred skoraj pol stoletja. Odločila sem se, da bom nadaljevala s pisanjem o življenju, ki teče med zidovi najinega novega doma.

Z bratom Jožefom sva preživela breskrbno mladost v Podčetrtku. Oča in brat sta kupčovala, z materjo pa sva skrbeli za dom, za kuho in vrt. Pa nas je zadela strašna nesreča. Po Štajerskem je divjala huda bolezen – zdravniki ji pravijo gripp – in samo v Podčetrtku je pomrlo dvajset ljudi. Z bratom sva izgubila spoštovanega očeta in nad vse dobro mater. Gospod dohtar Štefan Kočever, zdravnik v Podčetrtku, se je zavzel za naju, ki sva tako mlada ostala sama na svetu. Oče so nama zapustili veliko hišo in nekaj tavžent florintov v srebru in papirju, pa se brat zaradi revščine v deželi vseeno ni lotil kupčovanja.

Nekega dne pa je gospod dohtar Kočever prinesel novico v našo zapuščeno hišo, da tam na Kranjskem, v Loki, pet ur hoda od Ljubljane, prodajajo lepo in imenitno trgovsko hišo. Gospod dohtar in Jožef sta se odpeljala v Loko, si ogledala hišo v dveh štukih in jo kupila z vsem pohištvom. Plačala sta vse s srebrnimi tolarji. Kupnino pa so si razdelili erbi nekdanj bogatega trgovca Paslerja, ki so se raztepli po svetu. Jožef je ponucal tudi mojo doto, ki sem mu jo rada prepustila, in tudi hišo v Podčetrtku je prodal žlahtniku Matevžu.

Tako sva se s Jožefom malo pred veliko nočjo s parizerjem, dolgim vozom, odpeljala od doma. Na voz sva naložila košare, zaboje, kofre in cule in vse pokrila s plahto. Najprej sva se vozila ob Savi do Ljubljane. Tam sva prespala v oštariji pri Moharju in se drugi dan odpeljala proti Gorenjski. Gospod birt Mohar nama je pripovedoval, da bodo v kranjski deželi, pa tudi na Koroškem in Štajerskem napravili železno cesto. Menil je, da bo železna cesta peljala tudi skozi Škofjo Loko.

Drugi dan sva se skoraj opoldne odpeljala na najinem parizerju po dolgi Celovski cesti mimo Šiške in Šentvida do Medvod. Tam sva zavila na levo in se skozi Goričane napotila skozi Soro proti Loki. Vozila sva se mimo sončnih senožeti in belih čistih kmetij, nekdanjih grajskih hub, mimo Pungerta, Hoste in Puštala. Zahajajoče sonce je odsevalo z oken, ki so gledala proti nama, v mestu, ki se stiska pod mogočnim gradom. Mesto objemata prosojni, v soncu se spreminjajoči reki, Poljansčica in Sevščica, ki pritekata iz Poljanske in Sevske doline in se pod mestom združita v reko Soro. Nikoli ne bom pozabila tega prvega pogleda na ozaljšano mesto, ki je postalo najin novi dom. S kakšno žalostjo sem zapustila

Neža (Agnes) Kaiba

Podčetrtak in grobova ljubih staršev in kako sem se bala tujine! Pa naju je Loka sprejela s soncem in toplino.

Po strmem klancu, ki mu pravijo Graben, sva ob vozu peš prilezla v mesto, ki se je kopalo v popoldanskem soncu. Pisano pomalane hiše so se nama smejale. Ob vozu sva hodila po širokem Placu. Moški so stopali iz štacun, na oknih pa sem videvala radovedne ženske obraze. Bilo me je sram, zardevala sem ob najini revščini na vozu in neuglednem priходу v novi dom. Jožef pa je ponosno stopal ob vozu in prav pregrešno gledal v okna in z nasmeškom pozdravljal domačine.

Ustavila sva se na koncu Placa ob široki in visoki sivi hiši v dveh štukih nasproti Homanovega dvorca. Velika okna so bila zaprta z belimi polkni, troje z železnimi ploščami okovanih vrat je bilo zapahnjenih in zdelo se mi je, da stojiva pred zacopranim gradom sredi pisanega življenja.

Pa so se odprla srednja vrata s posrebrenim tolkačem in skoznje je stopila stara gospa.

»Pa sta le prišla! Tako sem vaju čakala!« je žena govorila Jožefu. Nato pa se je obrnila k meni in me prijala za roko: »Tako mlada, pa si morala na tuje!«

Skozi temno vežo smo se povzpeli po širokih kamnitih štengah v prvi štuk in po ganku v najino novo stanovanje. Gospa Ana Paslerica, ki so ji bratje in sestra zašafali do smrti cimer in kuhinjo zadaj v prvem štuku, naju je spremljala skozi temačno kuhinjo v najinem stanovanju v svetle izbe, ki gledajo na Plac. Veliko zidano ognjišče v kuhinji je bilo toplo, na mizi ob oknu pa je stala polna skleda hruševe vode, hlebec domačega črnega kruha in štruca surovega masla. Gospa Ana

nama je še prinesla iz svoje male kuhinje na drugi strani ganka cvrtje iz desetih jajc. Kako naju je sprejela, čeprav sva bila zanjo tujca in sva se polastila doma, ki ga je imela njena rodovina več desetletij.

Komaj sva sedla za mizo, je prisopihal po štengah star siv gospod. Brat se je veselo rokoval z njim. Gospod dohtar Jožef Grbec, ranocelnik in kupec, pa je stopil k meni in me veselo potrepal po rami: »Vesel sem, da sem te spoznal. Nič se ne boj, videla boš, da ti bo lepo v Loki. Dva fantina imam, ki sta vajinih let, Toneta in Lučeta, vesela sta, da smo dobili tako mlade sosede.«

Gospod Grbec je sošolec in prijatelj našega podčetrtskega dohtarja Kočevarja, ki ni bil le zdravnik naše družine, temveč tudi naš najboljši prijatelj.

Konja je Jožef že izpregel in ga peljal čez Plac v Kronbirtov hlev k birtinji gospe Mariji Kilerici. V njeni hiši je prespal, ko sta z dohtarjem Kočevarjem kupovala v Loki Paslerjevo hišo.

Z Jožefom sva potegnili plahto s parizarja. Dolgi in široki voz se je Ločanom zdel nenavaden. Otročaji so stali ob njem, pa tudi nekaj moških je strmelo v nenavadno vozilo. Z Jožefom pa sva razlagala košare, kofre, zaboje, kamor sem stlačila vse, kar nama je ostalo od nekdanj tako srečnega doma. Zaslila sem piskajoč glas:

»Ubogi revščini! Pa so pravili, da sta bogata, ko sta kupila Paslerjevino!«
Debela, rdeča ženska je pritegnila:

»Saj veš, da presajanje ne tekne ne družini ne drevesu!«

Gospa Ana Paslerica je pravkar odpirala polkna v prvem štku in se oglasila kar skozi okno:

»Nista ne sama, naša sta! Domov sta prišla. Pomagajte jima, da zložita kramo z voza, namesto da jamrate!«

Otroci so splezali na voz in preden sem se zavedela, je bil voz prazen. Ženske so nosile naše punkle v prvi štok in jih polagale po ganku, ki se širi okrog obeh delov hiše. Gospa Ana je ponujala dišeč čaj iz mete in še tople buhteljne, ki jih je spekla v železnem ognjišču z veliko železno cevjo. Kupila ga je pri mojstru Pajku. Jožef je potegnil parizer skozi vežo na dvorišče, jaz pa sem povabila nosače v temačno kuhinjo in jim nalivala v kozarec štajerske slivovke, ki sva jo pripeljala z doma. Bilo mi je lepo, začutila sem, da sem prišla med dobre ljudi.

Sedaj sem se že razgledala po novem domu. Jožef je odločil, da se bo naselil v sprednji del hiše z okni na Plac, meni pa je prepustil velikansko dolgo izbo, kjer so imeli Paslerjevi sobo za goste, nekaj salon, pa še dve čumnati, kjer so spale Paslerjeve dekletke. Zada je imela poleg mojih izb svoje malo stanovanje gospa Ana. Najina okna gledajo na vrt in naprej na Sorško polje in Kamniške planine. Na desni pa zeleni griči in Grmada skrivajo pogled na Ljubljano. Pod hišo zadaj je vrt v dveh terasah. Na prvi cvetejo narcise in rdeče tulpe, na drugi pa je že nasajena solata in koleraba. Vonj zemlje in svežine vstopa prav skozi okna. Lastovke, ki so se pravkar vrnile, letajo mimo mojih oken in se vračajo v stara gnezda, ki so jih že davno spletle po hodnikih in veži. Lepo je, pa sem vseeno žalostna, tako pogrešam mamino hrupavo dlan in očetovo odločno besedo. Razmestila sem našo posodo po veliki kuhinji spredaj in pregledala še lonce, skleda, oba cinkasta škafa ter bele krožnike, vse, kar je Jožef kupil skupaj s hišo.

Vodo prinašajo loške ženske v velikih cinkastih škafih iz štirne, ki je sredi Placa. Še nikoli nisem nosila škafa na glavi. Gospa Ana je prinesla iz shrambe na hodniku pisan svitek in mi zadela velik prazen škaf na glavo. Kako nerodna sem! Pa sem vendar šla med ženske pri vodnjaku in prinesla skoraj poln škaf vode v kuhinjo. Velik plav korec visi ob škafu in z njim zajemamo vodo za pitje iz škafa.

Drva imamo na dvorišču zložena pod velbi. Začela sem s kuho. Gospa Ana me je peljala na vrt, nabrali sva lanski peteršilj, ki veselo poganja ob novem. Gospa ga je posejala za naju. Nato sva šli k mesarju Tinčetu na koncu Placa in v štacuno nasproti, h Kocelitu, po sol, olje in jesih. Kar vživela sem se v meščansko življenje in toliko dela imam, da pozabljam na dneve, ki sem jih preživila v Podčetrtku. Gospa Ana je do nedavna sama gospodinjala na Paslerjevini, sedaj pa živi zgolj v svoji izbi. Vedno je doma, pri njej je vse pospravljeno, čisto in lepo. Prava Ločanka je, ponosna na svoje mesto, na svojo rodovino, na vse, kar je povezano z Loko. Njena brata, ki sta učena gospoda v Gradcu in Ljubljani, se vračata domov le ob vseh svetih, o božiču in veliki noči, sestre, ki se je omožila v Francijo, pa že dolga leta ni videla.

Tako počasi spoznavam Loko, njene lepote in ljudi, kar rada imam že vesele griče s cerkvicami, strmi Lubnik in pisani Zagrad.

Jožef pa se je zakopal v štacuno. Hiša je spodaj razdeljena v tri dele: štacuno, ki se vleče pod vso hišo; obokano vežo, ki vodi na dvorišče z velbi za drva; magacin in še stalo, skozi katero vodijo vrata na vrt. Jožef je štacuno dal prebeliti, posebno lepo mu jo je opremil mojster Tomaž Jugovic s Fare, ki je napravil nova vrata in nove police za pisarije. Jožefa videvam redko, saj se kar naprej pogaja z mojstri, se vozi v Ljubljano zaradi robe, zvečer pa poseđa v oštariji pri Guzelu med loškimi purgarji. Može so ga kljub njegovi mladosti sprejeli medse. Delavcem kuham južine na velikem zidanem ognjišču. Posedam za staro majavo mizo v kuhinji, smejem se šalam, ki se jih možaki nalašč zame izmišljajo. Počasi se vživljam v delo purgarske gospodinje. Vse bolj sem se navezala na gospo Ano. Posedam v njeni izbi za veliko okroglo mizo. Gospa mi pripoveduje o ljudeh, ki so nekdaj živeli v tej hiši. Pri njej srečavam tuje, neznane ljudi. Ob nedeljah po maši prihajajo k njej oba Grbčeva fantina, ki sta končala zdravniško šolo v Ljubljani, jurist Peter Triller iz Starega dvora, loški učitelj Matija Lovše, pa gospod Jurij Guzel, ki je okrajni notar v Radovljici. Gospa Ana že navsezgodaj speče v svojem nizkem ognjišču jabolčne in skutine zavitke, skuha lonec lipovega čaja in vlije v rjavo porcelanasto ročko krop na pravi zmleti kofe. Diši po sveži kavi in vaniliji. Ko mladi gospodje že sede za mizo, gospa potrka na moje duri in me povabi k sebi:

»Vi, mladi, boste urejali svet! Zato je prav, da poslušas fantine.«

Mladi gospodje pa so zadnjič govorili besede, ki jih še nikoli nisem slišala in ki jih tudi nisem čisto zastopila. Zdele pa so se mi pregrešne. Gospod notar Guzel je celo dejal:

»Kaj nam je treba cesarja, da nam milijone žre in goni fantine na vojsko.«

Grbčeva fantina sta ga zavzeto gledala, mladi učitelj Matija Lovše, ki je skromno sedel na skrinji ob zidu, pa je zardeval in molčal. Gospa Ana pa je dejala:

»Tudi naš stric, abbé Martin Kuralt, so tako govorili, pa so trideset let delali pokoro v ječi na tujem!«

Jurist Peter Triller, ki je doma na gruntu v Starem Dvoru, pa je pribil:

»Zakaj plačujemo davke in še zmeraj desetino, zakaj garamo za presito gosposko svojat?« Tako gospodje zmerjajo najvišje oblastnike naše dežele. Včasih kar s strahom pobegnem v našo temačno kuhinjo na sprednji strani hiše.

Jožef ne hodi h gospe Ani in tudi Grbčevih fantinov ne mara. Pri Kronbirtu v posebnem cimru se družijo z bogatimi kupci, mesarji in kramarji. Može se jeze, ker morajo po novem rajtenge štempljati in jih pokazati na Gradu. Jožef se je posebno navezal na gospoda kupca Franca Stabla, ki ima veliko in mogočno hišo na koncu Placa. Jožefu svetuje, v katerih ljubljanskih štacunah naj nabavi špečerijsko in katere mojstre v Loki naj prosi, da mu ozaljšajo novi dom. Pred nekaj

dnevi pa je Finfarjev Martinče pripeljal na svojem vozičku veliko plavo kuglo. Z Jožefom sta jo obesila nad vrata štacune.

»Da bodo ljudje videli, da je v Loki nova štacuna Pri plavi kugli, pri Jožefu Kaibetu!« sem slišala brata pripovedovati otročajem, ki so se zbirali pred našo hišo.

Čim bolj se Jožef vživlja v loško življenje, bolj se polni štacuna z vse vrste špecerijo: z narzlahtnejšim oljem, lanenim oljem, vinskim prav hudim kisom, ekstra finim ruskim čajem, čistim ribjim oljem, rudninsko studenčnico ali slatino, frišnimi žalbami, z lekarskimi rečmi, lojevimi svečami, barvnimi rečmi, cikorijo, figami, rožiči in drugimi zlahtnimi gvercami. Jožef od ranega jutra poseda v kancliji na koncu štacune, računa in pregleduje rajtenge. Ko pa zazvončklja pri vratih na Plac, odbrzi h kupovalcu, mu hvali blago in prodaja vedno več robe. Posebno gospodične s Placa rade hodijo v štacuno po cvirn, šivanke, po pol kile mokce in kilo cukra. Rade gledajo postavnega kupca in prav do prvega štika slišim smeh in včasih kar neumno govorjenje. Ko pri Sv. Jakobu, loškem patronu, zazvoni poldne, odnesem južino v štacuno in v kancliji z bratom skupaj sedeva za pogrnjeno pisalno mizo. Ob nedeljah pa hodiva z Jožefom ob enajstih h gospodom kupucinarjem k maši. Popoldne pa se voziva s kočijo na Faro v Fortunovčevo oštarijo ali pa na Trato v oštarijo k Anzelcu. Gospodje in gospe naju vabijo k svojim mizam, posebno, če je pri mizi dekle, godno za možitev. Placarske punce klepetajo o oblekah, ljubljanskih štacunah in novem kopališču, ki ga grade v Vincarjih. Pa vendar raje poslušam gospode, ki se menijo o novi železni cesti, ki so jo zgradili od Dunaja do Gradca in do Celja. Gospa Koceljeva je povedala, da ima vsak hlapon svoje ime, hlaponu, ki vozi do Celja, pravijo Kranjska. Gospod birt Jurij Guzel pa je prejšnji teden pripovedoval o strašni podzemeljski poti, menda ji pravijo tunel. Izkopali jo bodo sto dvainosemdeset sežnjev dolgo pri Mariboru. Povedal je, da dela noč in dan dvesto deset delavcev v podzemeljskih jamah in so že dodelali sto sedeminštirideset sežnjev podzemeljske poti.

»Samo pomislite, železno cesto kopljejo celo čez strmi Semering,« se je oglasil gospod Stabel. Jožef pa je dodal:

»Vozove čez to goro pa ne bo hlapon gonil, ampak jih bodo konji prepeljavali.«

Gospa Stablova se je pokrižala:

»Ježeš, Marija, kaj vse bomo še doživeli!«

»Bomo, bomo,« se je spet oglasil naš Jožef.

»Pa veste, da bo železna cesta od Save do Zidanega mosta dolga osem milj in čez tisoč sežnjev in da bo veljala skoraj dva milijona in pol goldinarjev in en krajcar! Ko bomo plačevali fronke, bomo imeli dosti železne ceste in vseh novotarij!«

Tiho sem sedela ob Jožefu in nisem razumela, da se moj brat ne navdušuje za novotarije in misli zgolj na kupčijo in denarje.

Vendar so bila ta prva leta v Loki najlepša: bila sem gospodinja ponosne Kaibetove hiše.

II.

6. oktobra 1841

Jožef me je poklical v štacuno:

»Nežka, na koncu sem! Vse se draži, jaz pa samo mečem ven denar za robo in davke!«

»Še nekaj tolarjev imam,« sem skušala potolažiti brata, »rada ti jih dam.«

»Ali ni dovolj, da sem zapravljal vse, kar so nama oča zapustili?«

»Pa si sposodi,« sem skušala zavleči Jožefovo odločitev.

»Kdor je dolžan, je na zdravju bolan, pravijo pametni ljudje. Odločil sem se. Schwarzovo Franco iz Zagorja bom vzel!«

Prebledela sem. Deklino poznam že od otroških let. Z očom in materjo smo večkrat obiskali Schwarzovo glažuto v Zagorju. Občudovala sem brušene čaše in flaše, pisane skodelice in krožnike iz plavega porcelana. Franca je edinka in oča in mati sta jo vodila s seboj po svetu. Bila je v Ljubljani, Mariboru, Celju in celo v Gradcu. Name je gledala zviška, komaj da je spregovorila kako besedo z menoj. Jožefa pa je cenila, ga vodila po glažuti in se bahala s svojim bogastvom.

»Pa prav to!« sem izdabila, »zakaj pa ne vzameš kake Ločanke, če misliš, da ti jaz ne gospodinjim dobro?«

Jožef je resno povzel:

»Saj ni to. Franco poznam, prava gospa bo, dobra gospodinja in bogata je.«

Utihnila sem. Izgubila sem zadnjo oporo, zadnjega svojega človeka. Kuhinja, ki sem jo vzljubila, je postala tuja in hladna.

Jožef me je začel vpeljavati v delo v štacuni. Vagala sem moko, z majhno sekiro sem sekala štose cukra, prebirala sem orehe, ocvebe in rozine. Pometati in ribati sem morala dolgo vlažno štacuno in brisati prah, ki se je nabiral na posodah s špecerijami.

Zatekla sem se h gospe Ani. Pri njej sem prebirala zapiske o stricu abbéju Kuraltu in o hudih časih, ko so bili Francozi v naši deželi. Pri gospe Ani sem še zmeraj srečevala loške fantine. Posebno mi je bil všeč Grbčev Tone, ki je pomagal očetu gospodu dohtarju Grbcu v zdravilstvu. Gospa Ana je opazila najine poglede in mi nekoč dejala:

»Rada te imam, Nežka, pa nočem, da bi trpela. Tonetova mati, gospa Grbčeva, je iz stare plemenite družine Uhl, iz dorfarske graščine. Ponosna žena je, stroga mati in veliko da na svoj rod. Govore, da je za svoja fantina že zdavnaj izbrala nevesti. Nič ne rečem, dohtar Grbec je dober človek, izkušen zdravnik in dobrodušen mož, a kaj, ko gospodari pri njih stari Uhlov duh in so oča in fantina pokorni gospe Frančiški. Hčer Zofko je mati že pred tremi leti omožila v Trst z visokim cesarskim uradnikom Guldenpreinom.«

Hudo mi je bilo, pa sem vendar pozabila na besede gospe Ane, ko me je Tone s fantini vodil na Skalce v Vincarjih, pa v crngrobske hoste in celo na Lubnik smo se povzpeli.

Jožef se je kar s pismi dogovoril z gospodom Schwarzom, fabrikantom in posestnikom glažute v Zagorju, zaradi ženitve z njegovo edino hčerjo. Gospod Schwarz je sporočil Jožefu, da je pripravljen vložiti v Kaibetovo štacuno v Loki tavžent goldinarjev kot priženilo za svojo hčer Frančiško.

Jožef se je odpeljal v Ljubljano in v Schreyerjevi hiši v štacuni s suknom pri gospodu Antonu Krennerju kupil blago za temno svatovsko obleko. Tudi mene je silil, naj si dam sešiti židano modrikasto oblačilo. Pa sem se izgovarjala, da ne morem pustiti štacune in hiše in zato ne morem na ohcet v Zagorje. Pa tudi svate moramo dostojno sprejeti v Loki, kot so delali Kaibetovi iz roda v rod v Podčetrtku. Jožef se je vdal.

Začela sem s pripravami na drugačno življenje. Gospa Ana je pripeljala Zaletovko, ki je na kolenih porabila velikanske izbe in hodnike. Hiša je dišala po lugu, žajfi in mokroti. Pomila sem visoka okna in s kropom splakovala kuhinjsko posodo, bele krožnike in skodele. Vse se je bleščalo od čistoče in upala sem, da bo Franca zadovoljna z novim domom.

Franciška in Jožef Kaiba

Minili so kar štirje dnevi, pa Jožefa ni bilo z nevesto in svati. Pripeljal pa se je visoko naložen parizer, se ustavil pred našo hišo in hlapca gospoda Schwarza sta zlagala z voza nove z rdečim brokatom tapecirane stole in majhna kanapeja in dve mizi, umetno narejeni iz orehove korenine. Pa še en parizer se je ustavil pred Kocelijem nasproti naše hiše. Ko sta hlapca zložila robo s prvega parizerja, je drugi voz pripeljal pred našo hišo. Zagledala sem stranice dveh visokih postelj iz orehove korenine z vložnimi temnimi podobami, pa kostna za obleke in pomalano skrinjo, pa še prelepe nočne omarice z vrati, ki so bila umetno narejena kot nekakšni roloji, ki sem jih videla na ljubljanskih štacunah. Potiskal si jih na levo in so se zapirali, na desno pa so se odpirali. Oba hlapca sta nosila pohištvo po ozkih kamnitih štengah na gank. Luka, tako je bilo ime starejšemu hlapcu, je povedal, da je gospod Schwarz naročil, naj pohištvo namestimo po Jožefovih izbah. Prestrašila sem se. Z gospo Ano sva stali na ganku, hlapca pa sta že nosila iz Jožefovih izb stare mize, kostne in stole in nameščala po svoje novo pohištvo. Pa tudi iz kuhinje sta odnesla staro mizo, pa stare stole, pa kredenco in prenesla vanjo široko nizko komodo, pa majhno mizo in dve polici. Le v kotu sta pustila trioglato klop, kjer stojita oba škafa za vodo. Hlapca sta po kuhinji nalagala zavoje s posodo in porcelanom.

Še preden je prišla Franca v Loko, me je pregnala iz najine hiše. Gospa Ana je molčala. Pomagala je hlapcem in meni, ko smo nosili staro pohištvo na velikansko podstreho in ga razmeščali po kamrahi, ki so na vrhu stopnic.

Ves teden so svatovali v Zagorju, v soboto pa se je pripeljalo pet veselih kočij v Loko. Upala sem, da se bom srečala z znanci in prijatelji iz otroštva, pa ni bilo tako. Gospod dohtar Kočevar me je veselo potegnil v objem:

»Agneza, pa sva spet skupaj! Vidim, da ti loški zrak dobro de in da ne pogrešaš preveč štajerskih host!

Nevesta v rdečerjavi potovalni obleki mi je hladno podala roko. Gospa Schwarzova pa me je potegnila v spalnico mladega para:

»Ne veš, kako lepa je bila naša Fani pri poroki! Židano belo obleko in dolg bel šlajer s špicami in mašnjami, pa mirtin krancelj sem dala v veliko škatlo. Nežka, tako se bojim za Fani! Kako bo živela med tujci. Glej, da ne bo preveč delala! Pazi nanjo in pomagaj ji!«

Franca ima bogate starše in moža, pa naj jaz, uboga reva, pazim nanjo! Začutila sem veliko praznoto v sebi in življenje se mi je zazdelo krivično.

Toliko sva v tem tednu z gospo Ano pripravili za svate. Pekli sva kolače in potice, orehove rogljičke in španske vetrce. Gospa Ana je spekla čudovito zdrobovo torto, jo polila z limonovim ledom in okrasila s čokoladnimi rožami. V shrambi so čakali suhi želodci iz Danj, suha rebrca, klobase in pekani jeziki. Gospa Ana je spekla hlebce belega kruha.

Gospa Schwarzova pa se ni zmenila za naša jedila. Na mizo, ki so jo postavili v moji veliki sobi, je naložila mrzle pečene kokoši, svinjsko pečenko v mrežici, gibanice in skutine pite.

Okrog mize je posedla gospoda iz Zagorja, od Ločanov pa je Jožef povabil zgolj gospoda kupca Stabla z ženo, pa gospoda dohtarja Grbca z ženo Frančiško in obema sinovoma. Gospa Schwarzova in gospa Grbčeva sta sedli na čelo mize, zraven ženina in neveste. Gospa Schwarzova mi je začela ukazovati, kam naj namestim krožnike, kam kozarce, kako naj nalivam rebulico. Gospa Ana, ki se nihče ni menil zanjo, je odšla v svojo izbo in kmalu sem opazila, da je okno, ki gleda iz njene kuhinje na hodnik, temno in žalostno. Kako rada bi bila pri njej! Grbčev Tone me je klical k mizi in mi ponujal čašo z vinom. Gospa Grbčeva me je nejevoljno pogledala in sladko dejala:

»Toni, pusti vendar gospico Agnezo, saj vidiš, da ima polne roke dela.«

K Tonetu se je obrnila nevesta in mu veselo pripovedovala o vožnji skozi Ljubljano in o brezskrbnem življenju, ki ga je imela v Zagorju.

Gostovanje je trajalo na našem domu dva dneva. Ko sem Jožefa srečala na hodniku in ni mogel nihče slišati, sem mu dejala:

»Tako pameten in gospodarski si, pa ne veš, da bogate pojedine prihranijo le malo dedine!«

Gospa Schwarzova pa je poskrbela, da sem morala za zmeraj zapustiti svojo zračno in veliko sobo. Porinili so me v kamro na koncu hodnika, tja, kjer so pri Paslerjevih spale dekletke, kot mi je povedala gospa Ana. Hlapci pa so namestili v veliki izbi oblazinjena rdeča fotelja, dva majhna kanapeja, kot je gospa Schwarzova pravila nizkim oblazinjenim klopcom z naslonjali, in šest zrezljanih stolov z blazinami. Za špansko steno iz rdečkastega brokata pa so postavili dve postelji za goste.

Pa mi ni bilo treba skrbeti za Franco! Gospa Grbčevka je pripeljala Rozalo in jo nastanila v temačni kamri zraven moje izbe, da je pomagala Franci v kuhinji in sproti nanosila dovolj vode iz štirne na Placu. Pa še Zaletovka je prihajala vsako sredo, kuhala žehto v velikem kotlu v pralni kuhinji na ganku in nato na plohu nosila perilo po strmem klancu na Soro izpirat.

Jaz pa sem živela zgolj za štacuno. Jožef se je vozil po kupčijah v Ljubljano, v Kranj, celo v Celovec in na Dunaj, meni pa je prepuščal skrb za štacuno, za barantanje s kmeti, ki so za kilo soli ali cukra, za flašo olja, za ocvebe, za različne gvirce in arcnije prinašali maslo, orehe, koline in slanino. Kadar sem bila sama v

štacuni, so prihajali loški fantini pa deklina po ta židane cukrčke, po cenzeljce, pa po pisane rute, predpasnike, celo čizme je Jožef pripeljal iz Ljubljane. Tudi Grbčev Tone je posedal v naši štacuni, in kadar sva bila sama, sva se menila o prihodnosti in o srečnem skupnem življenju. Kako malo je treba mlademu človeku za srečo. Vse gleda skozi mavrične špegle!

Pa so posedali tudi drugi fantini na dolgi klopici nasproti pulta. Pripovedovali so o požarih v Kranju in o drugih rečeh. Štablov Metod je povedal, da so premilostljivi cesar Ferdinand I. skrajšali vojaško službo pri regimentu za pešce in konjike v mirnih cajtih le na osem let, kar je velika milost in sreča. Grbčev Tone pa se je zasmel in prav nespoštljivo govoril:

»Pa smo res hlapci! Namesto, da bi pometli s cesarsko sodrgo, so lani Ljubljancani poklekovali pred kočijo cesarja Ferdinanda in cesarice Marije.«

Trillerjev Peter, ki se je pravkar vrnil z Dunaja, pa je pribil:

»Poslušajte Prešerna, ki nam kar naprej naroča: Manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužni dnevi, in nikar se ne klanjajte s Koseskim cesarski gospodi za drobtine z mize, ki smo jo mi obložili s prato in najboljšimi vini.«

Tako so fantini brez spoštovanja govorili o najvišjih cesarskih oblastnikih. Pa tudi gospa Ana rada govori zoper oblastnike in je bolj podobna fantinom kot spoštovanim loškim gospem.

Južino nam sedaj prinaša Rozala v štacuno. Mizo v kancliji pogrnem z belim prtom, krožnike, žlice, vilice in nože pa čaše za vodo in vrč vode pa prinese Rozala vsak dan iz kuhinje. Tudi Franca pridrobi po štengah. Štacuno odpira Jožef že ob šestih zjutraj, zapira pa šele ob devetih zvečer. Tudi ob nedeljah dopoldne je štacuna odprta, saj tedaj je največ kupovalcev. Hribovci prihajajo v mesto k maši in kupujejo, kar jim je potrebno.

Neke nedelje pa je Jožef dejal:

»Danes bomo pa zgoraj južinali! Čez šest mesecev, če Bog da, boš teta, pa bomo skupaj proslavili.«

Skupaj smo sedli za mizo v jedilnici. Franca je skuhala govejo župo z nudelci in spekla mastno kokoš. Obložila jo je s pečenim krompirjem in rdečim zeljem. Jabolčno pito je posula z orehi in ocvebami. Na mizo je postavila vrč novega vina in vrč še sladkega mošta. Gledala sem jo s spoštovanjem in hvaležnostjo, da nam bo rodila naslednika, ki bo ohranjal Kaibetovo ime. Jožef se je obrnil k meni:

»Franci ni všeč, kar počenjaš v štacuni!«

Začudeno sem ga pogledala:

»Saj od jutra do noči samo skrbim za kupčijo! Poglej, kakšne ozeblina imam, ko sem v mrzlem kamnitem kevdru od jutra do večera!«

»Saj ni to!« je povzela Franca, »ni treba, da placarski plašurji posedajo po cele ure v naši štacuni. Gospodična Emi Uhlova, sestra gospe Grbčeve, je povedala, da so se ji režali in grdo govorili, ko je izbirala trakove za novi gvant. Vse poštene premožne ljudi nama boš odgnala!«

Molčala sem, oba sta me grdo in sovražno gledala. Vstala sem in odtavala skozi temačno kuhinjo čez gank. Gospa Ana je tiho odprla vrata svoje temačne kuhinje. Tiho sem vstopila in sedli sva za široko mizo v izbi. Gospa je vzela s police majhni rdeči brušeni čaši in nama nalila kristalno zelenkasto žganje.

»Klostergeist,« je dejala, »samo po kapljicah ga pijemo, pomaga pri telesni in duševni revii.«

Izpila sem sladko žganjico in si obrisala solze.

»Ne morem več. Garam in garam, pa me samo zmerjata! Kar odšla bom, vrnila se bom domov, v Podčetrtek.«

»Nič ne maraj, Nežka! Vse je narobe, pa tudi tu ni vse prav. Pa moramo vztrajati! Če jima ni prav, da prihajajo mladi v štacuno, bodo pa ob nedeljah namesto k nauku hodili k meni. Tudi jaz rada izvem, kaj se dogaja po svetu in kako bomo pometli z gosposdo in krivicami.«

Do noči sem sedela v prijazni izbi, gospa pa mi je pripovedovala o življenju v Loki, pa o krivicah in bojih za oblast, ki so od nekdaj razsajali v našem mestu, po estrajharski državi in po svetu.

III

3. avgusta 1842

Sonce je posijalo skozi okna naše hiše: dne 3. junija je Franca rodila Jožefu sina.

Ko sem stala pred ozaljšano posteljico in gledala drobnega fantinčka, mi je bilo lepo. Nežno sem pobožala drobne ročice. Na mizi sem zagledala odprto pismo. Spoznala sem odločno pisavo spoštovanega gospoda Johana Baptista Schwarza iz Zagorja, Jožefovega tasta. Pisal je Jožefu že 10. junija, takoj, ko je izvedel, da je postal stari oča.

Spoštovani in najljubši gospod zet! Včera zvečer sem izvedel iz Vašega pisma od 5. tega meseca veselo vest, da je Vaša žena, moja ljuba hči Frančiška, rodila, Bog bodi zahvaljen, zdravega fantiča.

Res, vse se je spremenilo. Koliko sonca prinese takle droben otroček v staro hišo. Franca je nasmejana, jaz pa sem srečna, ko se spet vrtim po kuhinji in pripravljam juhe iz mastnih kokoši in pečem rahle biskvite iz jajc, najfinejše bele mehke moke in cukra. Jožef je sam v štacuni, pa vseeno prileti vsake toliko po štenгах v prvi štuk in se sklanja nad posteljico svojega sina. Ženi, materi prvega sina, je podaril prelepo drobno broško iz čistega zlata z devetimi pravimi perlami in rdečim rubinom. Franca je prijazna celo z gospo Ano, ki je izbrskala na podstrešju pravo otroško posteljico z zeleno mrežo, majhno žimnico je preoblekla z novim rožastim blagom, prešito odejico pa s čisto žido.

Krst smo slavili šele 14. junija, ko je Franca vzela spet kuho v svoje roke in se je njena žlahta v Zagorju pripravila na rajžo v Loko.

Potegnili smo bele preobleke s stolov in kanapejev v sobi za goste, kot Franca imenuje nekdanjo mojo izbo. Z Rozalo sva pomili okna in pregnili veliko mizo z damastnim prtom. Franca je napekla orehove, rozinove in makove potice in pripravila posebno solato iz kuhanega fižola, rdeče pese, trdo kuhanih jajc, olja in vinskega kisa. Jožef je prinesel iz kevdra buteljke s pravim primorskim vinom, ki so ga nalašč za naše slavlje pripeljali furmani iz Tomaja. Za botra je Jožef zaprosil loškega posestnika in kupca Mavricija Mayerja in njegovo ženo. Otroka so krstili po starem očetu gospodu Schwarzu na ime Janez Krstnik. Boter je krščencu podaril svetel srebrn tolar. Nanj je dal vgravirati na sprednji strani otrokovo ime: Joanes Bapt. Kaiba. V spomin na 14. junij 1842. Na hrbtni strani tolarja pa je podoba sv. Janeza, ki vliva krstno vodo na klečečega Jezusa Kristusa. Nad sv. Janezom in Jezusom pa plava droben golob – sv. Duh.

Jožef je h krstni pojedini povabil Štablove in Grbčeve. Potrkal pa je tudi na duri gospe Ane Paslerice in jo sam peljal k praznično obloženi mizi.

Ker je Jožef prodal oba naša stara konja iz Podčetrтка, si je izposodil v oštariji pri Kronbirtu pri gospe Mariji Kilerici dva krepka šimelna, pa tudi zalo oblečenega hlapca. V stari, a svetli in ozaljšani Paslerjevi kočiji so se peljali gospod in gospa Mayer, pa oba Schwarzova. Gospa Schwarzova je imela v naročju drobno otroče, ki ga je Franca oblekla v posebno krstno oblačilo iz samih belih špic. Z gospo Ano pa sva ob Selščici hiteli proti Fari, Franca pa je z deklo Rozalo v temačni kuhinji cvrla sočne telečje zrezke in v pečici pekla nadevano kokoš. Tudi babica Zrinčevka, ki so jo povabili h krstu, je pomagala v kuhinji.

Cerkev je bila razsvetljena in gospod tehant so pred podobo Matere božje krstili prihodnjega trgovca in posestnika Janeza Krstnika Kaiba. Povedati pa moram, da je otroče kričalo in jokalo, ker ni poznalo gospe Mayerjeve. Rada bi ga vzela v naročje, saj me je otrok navajen, pa gospod tehant niso dovolili. Ko le ni bilo konca jokanju in vreščanju, so bili gospod tehant resnično nejevoljni in so izlili iz pozlačenega vrča velik curek mrzle vode na otrokovo glavo in zdelo se mi je, da so prav posvetno robantili nad ubogo preplašeno stvarco. Gospa Grbčevka, ki se je v posebni kočiji sama pripeljala h krstu, pa se je nagnila v klopi h gospe Stablovki in zapiskala tako glasno, da se je slišalo po vsej cerkvi in še na kor, kjer je gospod Lovše, učitelj iz Loke, divje razbijal po tipkah na orglah, da bi preglasil vreščanje novega farana:

»Tole pa ni dobro! Čeprav se je fantin rodil bogatim in spoštovanim staršem, se bojim zanj!«

Tudi jaz sem se zbala in obljubila sv. Tadeju, da bom svojemu nečaku, malemu Janezku, vse življenje stala ob strani.

Po krstu so se domači in gosti posedli za mizo v rdečem salonu zadaj. Schwarzova sta sedela ob gospodu tehantu, Franca pa ob svojem spovedniku in svetovalcu, gospodu patru Justinu iz kapucinarskega kloštra. Z gospo Ano sva prevzeli delo v kuhinji in z Rozalo sva nosili bogato obložene pladnje čez hodnik v salon. Mimogrede sem slišala gospoda tehanta, ki so pripovedovali, da so gospa mati Serafina Hansenlehner prevzeli vladijo nunskega kloštra.

»Gospa mati so že poiskali dobrotnikov,« je hitela gospa Grbčeva, »vso cerkev so dali pomalat našemu rojaku Gašperju Gozelnu, znamenitemu podobarju, zlatarju in malarju iz Kranja.«

»Res je,« so nadaljevali gospod tehant, »častitljiva gospa mati Serafina so razodeli naše stiske mogočnemu gospodu v Torinu, spoštovanemu Feliksu Gozaniju, markizu de San Corzu. Gospod markiz so jim odpisali, naj za veliki oltar naredi podobe Matere božje našega spočetja po svoji umetnosti sloveči umetelni ukrasnikar Matevž Langus.«

Spet je vpadla v njegovo pripoved gospa Grbčeva:

»Ja, ja, naš častitljivi, milostljivi firšt škof, ekselencija Anton Alojzij so v Ljubljani že žegnali podobo Matere božje, mi je včeraj povedala potovka Lenka.«

»Jaz sem jo pa že videla, podoba je že v Loki,« je hitela naša Franca, »z Rozalo sva na vse zgodaj drli v nunsko cerkev, ko so jo postavljali v veliki oltar. Marija drži desno roko na glavi velike kače.«

Pater Justin se je nasmehnul ob veliki vnemi loških gospa:

»Gozanija sem poznal, ko je bil še reven šribar in je s številno družino stanoval pri Valentinu Strugarju na Placu, v tisti hiši zraven Kašmana.«

Gospa Grbčeva je kar zažarela od vneme:

»Pa kakšen revež je bil! Pepi, ali se spomniš,« se je obrnila k možu, »da so morali naš oča Gozaniju posoditi gvant, ko so ga klicali v Ljubljano?«

Vsi, ki nismo bili od rojstva v Loki, smo začudeno gledali. Gospod pater Justinus pa je mirno povedal:

»Neke noči je zapel zvonček nad vrati Strugarjeve hiše. Strugarjev Tine je skočil s postelje in sam odtaval po štengah odpirat neznancu. Pred vrati je stal sel iz Ljubljane. Povedal je, da hoče s šribarjem Gozanijem govoriti sam deželni glavar v Ljubljani. Pa revni Gozani niti obleke ni imel za tak obisk.«

Gospod dohtar Grbec je v zadregi povedal:

»Moj tast je imel še iz študentovskih let črn gvant, pa ga je posodil Gozaniju, pa naš hlapec ga je peljal s kočijo v Ljubljano.«

Gospa Mayerjeva je hotela izvedeti, kako je bilo v Ljubljani in gospod dohtar je nadaljeval:

»Šribarju so povedali, da je grof Gozani iz Neapla zapustil vse premoženje zlahti. Dolgo so iskali erbe in končno našli samo loškega Gozanija. Ljubljanski glavar je preplašenemu Gozaniju menda dejal: Čestitam vam, najbogatejši človek ste na Kranjskem! – Ne norčujte se! – je jecljal Gozani. Pa je v resnici erbal palače v Neaplu, pa rajzeva polja in zemljo in veliko dragocenosti iz zlata in dragih kamnov.«

Gospa Grbčeva je prekinila moža:

»Če bi videli Hedviko, Gozanijevo ženo! Čisto ponorela je! Takoj so se preselili v puštalsko graščino, kupili kočijo in najeli kočijaža v livreji. Nora baba se je vozila iz Puštala v mesto in vsakemu v mestu pripovedovala, kakšna sreča jih je doletela.«

Gospod tehant so molčali in nejevoljno gledali klepetavo gospo. Gospod kupec Mayer pa so mirno povedali:

»Pa se gospod markiz ni prevzel in ni pozabil na Loko in na leta revščine. Nunam je dal denar za kapelo in sedaj naročil sliko Matere božje pri najboljšem slovenskem podobarju Matevžu Langusu.«

Gospa Grbčeva pa ni utihnila:

»Boste že videli, kaj bo čez nekaj let ostalo od Gozanijeve bogatije! Gozanijevi otročaji bodo še večji reveži, kot je bil njih oča!«

Z gospo Ano sva ostali v kuhinji, saj naju v veliki izbi tako niso pogrešali. Grbčev Tone pa se je prikradel v kuhinjo, z gospo Ano smo sedli za majhno mizo in Tone nam je natočil v čaše črnega primorskega vina terana in nazdravljali smo novim časom, kot je pravil Tone. Tone nama je povedal, da so ukinili v Ljubljani ranocelniško šolo in da se bodo morali sedaj šolati fantini za dohtarje v nemškem Gradcu in celo na Dunaju. Gospa Ana je menila, da bo sedaj na Kranjskem premalo zdravnikov, saj ljudje še za ljubljanske šole nimajo denarja. Tone je povedal, da so se gospod oča odločili, da bodo Ludvika poslali na Dunaj.

»Pa ti?« sem boječe vprašala.

»Doma bom ostal. Toliko kot znajo oča, sem se naučil v Ljubljani na ranocelniški šoli. Očetu bom pomagal pri zdravilstvu in v štacuni.«

Gospa Ana je fantina postrani gledala, ko pa je opazila, kako žarim od sreče, je odhitela v svojo temno kuhinjo in prinesla veliko skodelo sladke vinske župe, narejene iz jajc, belega vina in cukra. Pa je Tone spet nespodobno govoril o loških oblastnikih, pa o gospodu tehantu in gosposki. Gospa Ana, ki se je spominjala svojega nesrečnega strica abbéja Kuralta, je vneto prikimavala fantinovim besedam.

Študentje so se odpeljali v Ljubljano in na Dunaj. Pri nas pa se je življenje spremenilo. Otroče je postalo središče našega doma – droban dojenček nas je povezal v družino. Jožef se je ob svitu spuščal v štacuno, pripravljaj blago za

prodajo, urejal police in magacine. Mimogrede je pobutal po durih, ki vodijo v Rozalino in mojo izbo. Hiteli sva z vstajanjem, umivanjem in oblačenjem. Ko so ob šestih prihajali prvi hribovci na Plac, sem že stala za dolgim pultom. Franca mi je sešila predpasnike iz črnega klota. Zavezovala sem jih čez obleko z velikimi mašnjami. Tudi lase sem si spela po novi formi na vrhu glave in, trapa, sem upala, da bom taka všeč gospe Grbčevki, ki je vsak dan okrog enajstih pridrobila čez Plac in se vzpela v prvi štuk k naši Franci. Gospe posedata v jedilni sobi spredaj. Janezek kobaca po lesenem podu, gospe pa prigrizujeta janeževe zapognjence, pijeta zeleno sladko žganje in prav sladko opravljata skupne prijatelje in sosedo.

IV

21. julija 1846

Ob nedeljah popoldne prihajajo fantini h gospe Ani. Toneta zunaj skoraj ne srečam več, pa še zmeraj pogledujem skozi glažovnata vrata od naše štacune čez Plac h Grbčevim, da bi zagledala Tonetovo visoko postavo. Sprašujem se, kaj sem storila, da hodi Tone brez pozdrava in besede mimo mene, da pri gospe Ani gleda mimo mene in me nikoli ne ogovori.

Včeraj pa je gospa Ana potrkala kar na vrata naše kancije:

»Nežka, pridi! Fantini pravijo, da moraš biti zraven. Gospod notar Guzel iz Radovljice so pripeljali nekega študenta z Dunaja, pa tudi gospod dohtar Grbec so že v moji izbi.«

Zaklenila sem železne duri in odnesla ključ Jožefu. Sedel je ob majhni mizi pri oknu v spalni sobi, pregledoval rajtenge in jih prepisoval v veliko knjigo. Franca je sedela ob veliki mizi na koncu zakonskih postelj. V naročju je imela Janezka in mu s srebrno žlico dajala v usta mlečno kašo, ki jo je potresla s cukrom in čokolado. Vse je bilo tako mirno in zadovoljno. Tiho sem odšla čez hodnik h gospe Ani. Gospa je raztegnila dolgo mizo, jo pokrila s prtom iz grobega platna, obrobjenega s klekljanimi špicami, in postavila nanjo skledo z orehovimi jedrci, s krljji in suhimi hruškami. Gospodom je natočila v ozke stožčaste čase že letošnji češnovec. Prinesel ji ga je Andrcev Francelj z Gabrovega pod Lubnikom. Med fantini sem zagledala visokega študenta s svetlimi skodranimi lasmi. Z Grbčevim Ludvikom sta se pripeljala na vakance. Gospod dohtar Grbec se je obrnil h gospe Ani:

»Redek gost sem pri vas. Saj moja ni slaba, samo nikoli ne pozabi, da je iz dorfarske graščine, ki je že davno razpadla in so jo kmetje raznesli. Fani je zadovoljna le, če je doma ta glavna in ima loške kofetopivke okoli sebe.«

Luče se je obrnil k meni:

»Tole je pa moj prijatelj, jurist Jože Verona iz Kamnika.«

Gospod dohtar Grbec se je spet oglasil:

»Včasih nismo tako hodili po univerzah kot vi danes. Kar v Ljubljani so nam vtepali v glavo, kako naj rujemo zobe, režemo tvore in pripisujemo arcnije! Pa poglejte, koliko dobrih ranocelnikov je samo na Kranjskem. Praksa nauči več kot vsi učeni profesorji.«

Luče se je obrnil k oču:

»Takrat so bili drugačni cajti. Nič ne rečem, vidva s Tonetom veliko naredita za ljudi. Gorje, če ne bi bilo podeželskih dohtarjev, ko je toliko novih bolezni, toliko epidemij!«

Tone se je zasmejal:

»Ti, Luče, ti! kako ti govori! Kaj pa vedo tvoji profesorji o ponočnih hojah po kmetijah, o zametih, o nesrečnih ženskah, ki po bajtah same rojevajo pankrte, o zagnojenih rakastih žnablilih, ki so prepojena s tobakom in jih moramo odrezati. Najhuje pa je, da nihče, ki ste obiskovali graške in dunajske visoke šole, noče več na kmete. Komodno se namestite po mestih, še Ljubljana vam je premalo, bogato se oženite in v svetlih belih ordinacijah sprejemate odišavljene mestne gospe in bogate uradnike.«

Gospod Grbec se je vmešal:

»Fantina, nismo zato prišli h gospe Ani, da bi poslušali vajine prepirenge! Še zmeraj sta taka kot pred leti, ko sta se kregala zaradi golobov in frnikul. Raje povej,« se je obrnil k sinu, »kaj je novega v velikem mestu Dunaju!«

Luče je nato pripovedoval, da so učenemu gospodu Jerneju Kopitarju podelili prajsovski kralj red svetega Gregorja Velikega za zasluge pri delu za slovanske jezike. Gospa Ana pa je hotela vedeti, kako sta se mlada gospoda po železni cesti pripeljala s hlaponom z Dunaja v Celje. Gospod Jože Verona se je zasmejal:

»Ja, pa sva res med prvimi Kranjci, ki so se po slovenski zemlji peljali s hlaponom. Na prviga rožnicveta dan je hlapon, ki mu pravijo Slovenec, prisopihal z Dunaja do Celja.«

Luče je dodal:

Lepo je bilo gledati skozi okno, s kakšno naglico brze mimo nas vasi, hoste in travniki. Kako rada sva gledala naše kraje in spraševala sva se, če nismo na začetku novih kajtov, ki nam bodo prinesli lažje in bogatejše življenje.«

Gospa Ana si je nataknila ozke špegle s srebrnim okvirom in razgrnila po mizi Novice. Brala je:

*»Zabuči dnes Slovenc svojo pesem,
in stopi dnes na gladko kolomajo,
ki te do starega bo nesla Celja.«*

Luče se je nasmešnil:

»Pa je le prehuda, kar počnejo z železno cesto. Poglej ga norca! Pisun je napisal, da je spesnil odo o hlaponu v železnohlaponski meri, tako kot sopiha hlapon.«

Gospod Verona pa je resno dejal:

»Ženske, ženske! Na pamet se učite verze o hlaponu, Prešernovih verzov pa ne poznate! Gospica Agneza, ne glejte me tako ogorčeno! Prešeren nam je povedal, da moramo Slovenci misliti na našo slovensko domovino, na Slovenijo.«

Gospod Grbec se je obrnil k Veronu:

»Pravite, da bo bolje, pa je vsak dan slabše! Samo pomislite, kakšna draginja! Placarji, ki imamo premalo polja, da bi sami pridelali dovolj kruha, plačujemo za mernik pšenice en florint in štiriindvajset krajcarjev, špeh pa po trinajst goldinarjev in dvajset krajcarjev za funt.

»Pa kaj mi!« se je oglasila gospa Ana, »pomislite, marca je pogorel ves zgornji konec Železnikov. Ubogi cvekarji so prišli ob vse in tudi ob zaslužek zavoljo pogorelih kovačnic. Morali so z družinami po svetu.«

Oglasila sem se:

»Gospod Jakob Globočnik pa je dobil od tržaške osekurancije zavoljo pogorelih kovačnic za škodo več kot tavžent goldinarjev.«

Gospod Grbec me je začudeno pogledal:

»Gospod Globočnik je zavaroval svoje imetje in kako prav je, da mu je zavarovalnica plačala za škodo in bo zato lahko sezidal nove fužine.«

»Cvekarji z ženami in otroki mu bodo pa spet cele noči kovali cekine,« se je oglasila gospa Ana.

Gospod Verona se je zasmel:

»Gospa Ana, vi pa govorite kot rebeli na dunajskih bulvarih!« Luče je mrko pogledal prijatelja:

»Kaj pomaga, ko pa celo tu pri nas, kjer bi morala biti središče upora, tako malo ljudi ve, kaj je narobe in kaj se dogaja po svetu.«

Oglasila sem se:

»Saj nam ni tako slabo, samo da ni vojske, bomo že prestali!«

Tone se je prvič ozrl name:

»Pa smo mislili, da misliš tako kot mi, zakaj te je gospa Ana sploh pripeljala med nas!«

Zaslišali smo Jožefa in Franco, ki sta kot vsak večer s prižgano leščerbo obšla hišo. Spustila sta se po štengah, pregledala duri v štacuno in v magacine. Jožef je z debelim lesenim okovanim zapahom zaprl vrata na vrt, pogledal še ozke štenge, ki vodijo v podzemno klet. Končno smo zaslišali, kako je zaklepal železna vhodna vrata. Gospa Ana nam je nalila v skodele sveže črne kave. Vedeli smo, da je obisk končan. Tiho smo se spustili po kamnitih štengah v vežo. Gospa Ana nam je z velikanskim umetno zlitim ključem odprla vežne duri. Gospodje so odšli na Plac.

Sama sem obsedela v svoji čumnati. Gledala sem skozi okno mimo Lontrga, Puštala in Trate proti Ljubljani. Leščerbe so svetile le v redkih hišah, vonj nageljev in resede je vdiral v mojo čumnato. Nisem mislila na homatije po svetu. Kako malo bi bilo potrebno za mojo srečo!

Če bo kdo prebiral tele moje zapiske, bo mislil, da so pri nas samo gostije, ohceti in krsti, pa nič dela in trpljenja! Pa ni tako! Kako rada bi vsaj kakšno nedeljo malo poležala, kako rada bi šla ob četrtkih v Crngrob k maši, po južini pa Zagrad, kako rada bi se peljala v Ljubljano, pa moram biti že ob šestih zjutraj v štacuni in ostajati v dolgem mračnem prostoru do poznega večera. Navadila sem se na delo, na vonj po gvircah, po petroleju, na loške purgarje in odrezave hribovce. Jožef je poskrbel za vse: prodajamo arcnije, pa kofe in pravi ruski čaj, pa mikalnike za nabiranje borovnic, pa sol za živino pa židane rute in kočemajke, pa še in še. Pospravljam, brišem prah, čistim lampe na smrdljivce in pozimi nalagam polena v peč v kanceliji, ki jo je na novo postavil stari Homan iz Zminca. Dimnik – železno cev – je speljal kar skozi okno na vrt. Mala pečica ogreva kancelijo pa še dolgo vlažno štacuno. V štacuni je pozimi ledeno mrz in kljub rokavicam brez prstov in čevljev iz filca trpim za ozeblinami na rokah in nogah.

Pa tako ni samo pri nas, podobno je pri Kocelitu, nasproti naše štacune, pa pri Lukežu, kjer prodajajo najboljše blago za gvante in posteljnino, pa pri Zofkežu, kjer imajo lectove srčke in glinaste sklede. Vsi se matramo za kos kruha. Pa je pri nas še dobro. Čeprav imamo pri naši hiši travnike v Viršku in hoste Zagradom, jih ne obdelujemo sami. Sosedje še plačujejo Jožefu, da jim prepušča seno. Naša Franca je pa gospa. Dobro nam kuha, skrbi za izbe in glažovino, šiva zase in za Janezka obleke in vabi loške gospe na kofe.

V

5. maja 1848

Hudi časi so prišli nad našo deželo.

Na samem cesarskem Dunaju so se purgarji pognali zoper gospodo, celo samo cesarsko visokost strahujejo.

Jožef in Franca se zapirata v izbo spredaj, ponoči pa prenašata škatle s srebrnino, jedilnim priborom, srebrnimi svečniki in vazami, pa pomalane krožnike in brušene čaše po štengah skozi vežo na dvorišče. Po strmih štengah se spuščata v podzemeljski kevder. Z gospo Ano sva slišali, kako je kopal Jožef v kevdru jamo, da je dragocesti spravil pod zemljo.

Gospa Ana pa je vesela. Še preden smo izvedeli iz Novic in še preden so prišli študentje z Dunaja in Gradca, me je posadila za mizo v svoji izbi. Miza je bila pokrita z belimi, plavimi in rdečimi trakovi.

»Veš, Nežka, kokarde in trakove za naše fante pripravljam! Ko pridejo fantini z Dunaja in bodo povedali, da bomo svobodni, bo treba toliko kokard, da si jih bodo pripeli na prsi vsi Ločani.«

Sedla sem za mizo in obe sva nabirali na niti bele trakove, dodajali plave in rdeče in tako sestavljali majhne kokarde za rebele. Vsak večer sem hodila v izbo h gospe Ani in gospa mi je sproti pripovedovala, kaj se godi na Dunaju, v Ljubljani, v Radovljici in v Kamniku.

»Ločani smo zadnji,« je vzdihovala.

»Pa kmalu bo drugače, samo da pridejo fantini z Dunaja,« mi je povedala. Pravila je, da so presvetli cesar Ferdinand obljubili ustavo, pa je podložniki niso sprejeli. Tako so rebelirali po Dunaju, da so cesar zbežali v Innsbruck, ministri pa so morali odstopiti. Ne vem, kje so gospa izvedeli vse te pregrešne reči.

Malo pred veliko nočjo pa se je kar nenapovedano pripeljal k Franci njen pravi bratranec pivovarnarjev sin Ferdinand Schwarz iz Zagorja. Franca se ga je nad vse razveselila. Ferči se je vsedel k njej v kuhinji za mizo in Franca mu je nalivala rebulice, kuhala kofe in mu ponujala sveže narezani prekajeni želodec. Jožef je temno gledal in se zaprl v kanclijo. Mimogrede mi je dejal:

»Tale Ferči nikoli ni delal, vsega ima preveč, pa zdaj rebelira po Ljubljani in spravlja Schwarzovo rodovino v težave.«

Ferči je nasmejan stopil v štacuno. Spotoma je segel v posodo z rozinami in s polnimi usti pripovedoval:

»Škoda, da nista bila v Ljubljani. Kaj takega naše glavno mesto še ni videlo. Na Dunaju so cesarja prisilili, da je dal svobodo tisku in ustavo. Dunajčani pa so se uprli, ljubljanski pohlevni in pobožni purgarji pa so se zahvaljevali, se zbrali pri slovesni zahvalni maši v stolnici, zvečer pa na slavnostni predstavi v teatru. Tisti Fidelis Trpinc pa je celo izdal slavnostni list in se zahvaljeval cesarju za izsiljeno svobodo.

»Mi smo pa slišali, da Ljubljančani le niso bili tako pohlevni, menda je ljubljanski župan Fischer kar upihal iz teatra in ušel na Vrhniko,« je mrko pripomnil Jožef.

»Res je, res!« je hitel Ferči, »pa še kaj drugega lahko povem, da boš videl, da nismo kar tako. Ko se je zmračilo, se nismo nič dogovarjali, pa nas se je zbralo več sto, mladi in stari, pa tudi ženske vmes, pa smo vpili po ulicah, razdrli mitnice in nagnali mitničarje.«

Spet je Jožef resno vprašal:

»Ali ste res vrgli tablo pri štacuni Pri knezu Metternichu v Ljubljano?«

»Še premalo! Ljubljana bi morala odplaviti vso nesnago, vse cesarske cajhne in vse plačane cesarske hlapce!« je pribil Ferči.

Jožef pa je mirno ugotavljal:

»Čez noč nisi več varen za svoje imetje, ki si ga pridobil z žulji in trudom.

Menda je sodrga vdrla v izanski grad, pa plenila, sežigala, razbila okna in vrata. Opravo so menda metali skozi okna.«

Ferči se je zasmejal:

»To pa še ne veš, da ne plačujemo več mitnine na novem mostu čez Savo!«

Jožef ga je mrko pogledal:

»Kdo bo pa plačeval za škodo, ki jo s takim veseljem počenjate?«

Ferči ni odgovoril na vprašanje:

»Ti pa naša Franca, kar štejeta cekine, pa zaprta se v tisto vajino štacuno. Čas bo šel mimo vaju, mi bomo šli pa naprej.«

Obrnil se je k meni:

»Pa zdrava ostanita. Saj pravzaprav nisem prišel k vam, iz Ljubljane so me poslali h Grbčevim pa Guzelovim žlahtnikom.«

Ferči je odhitel čez Plac in videla sem, da je vstopil v Grbčevo štacuno.

Malo preden je pozvonilo pri Sv. Jakobu poldne, je stopil v našo štacuno bogati kupec in birt Jurij Guzel. Jožef je bil v kancliji in gospoda sem hotela spremiti ob dolgem pultu do kanclije. Gospod Jurij Guzel pa se je obrnil k meni:

»K vam sem prišel. Naš žlahtnik notar Ignacij Guzel iz Radovljice vabi gospo Ano in vas za danes zvečer k nam. Gospa Ana že ve, za kaj gre.« Jožef se je prikazal na vratih kanclije. Ko sta se pozdravila z gospodom Guzelom, je nejevoljno zamrmral:

»Punca kar naprej nekam leta, zdaj pa še zvečer, kmalu bo ostajala še ponoči zunaj, jaz naj pa sam garam v štacuni.«

Gospod Guzel se je šegavo nasmehnil:

»Kaj hočeš, zdaj so taki cajti. Naš Nace iz Radovljice je pa čisto nor. Zvečer bo zbral v posebni izbi pri nas same rebele iz Loke, pa še tvoja sestra bo med njimi.«

Odločno sem se oglasila:

»Jožef, šla bom, pa konec! Zapri štacuno pa pojdi z menoj.«

Gospod Jurij Guzel ima največjo štacuno in gostilno v Loki. Pred kapucinskim mostom stoji ob Sevščici ogromna hiša z gospodarskimi poslopji in ogromnim vrtom, ki se v terasah spušča do Sore. Pri njem se ustavljajo vsi imenitniki, ki prihajajo v Loko. Tudi Jožef hodi večkrat ob sobotah zvečer med loške purgarje, ki imajo stalne sedeže v Guzelovi pivnici. Nič čudnega ni, da me je kar spreletelo od napuha, da je gospod notar iz Radovljice na sestanek med rebele povabil tudi mene. V posebni izbi v Guzelovi pivnici so bile le tri mize. Gospa Guzelova jih je pregrnila z belimi platnenimi prti. Mize so postavili skupaj. Med možmi sem zagledala Grbčevega Toneta, pa tudi tujega moža s košatimi rjavimi lasmi sem opazila. Gospod Jurij Guzel se je sklonil h gospe Ani:

»Saj poznate gospoda Ambroža, oskrbnika smledniške graščine. Prišel je k nam, da nam bo povedal, kako je zares na Dunaju in kaj naj storimo pri nas. Gospoda Ambroža bomo poslali na Dunaj za našega poslanca, saj se bo najbolj pošteno zavzel za našo stvar.«

Gospod Miha Ambrož se je poklonil pred gospo Ano, mene pa je prijazno prijel za roko:

»Gospodična Nežka, vesel sem, da ste med nami. Gospod dohtar Grbec mi je povedal, da sta z gospo Paslerico pripravili cajhne za naše fante!« Gospa Ana je položila na mizo velik zavitek s kokardami v slovenskih barvah. Gospod notar Guzel se je dvignil in pozdravil gospoda Ambroža in petnajst loških purgarjev ter dve gospe, ki smo sedeli okrog dolge mize v Guzelovi pivnici.

»Dragi rojaki, vesel sem, da sem spet med vami in da se skupaj veselimo novih cajtov. V Novicah ste prebrali, da bomo sedaj sami volili deželne in mestne stanove.«

Tone je planil vmes:

»Končno bomo sami odločali, za kaj naj porabijo solde, ki jih vsako leto odrajtujemo državi.«

Gospod Guzel pa je nadaljeval:

»Pri nas v Radovljici smo se že zmenili. V kavarni imamo svojo sobo pa bralno društvo. Mene so izbrali za predsednika. Špicelni so pisali v Ljubljano, da se v kavarni zbirajo nevarni elementi in da je naša čitalnica nevarno demokratsko društvo.«

Pa se je oglasila gospa Ana:

»Saj povsod vre. Včeraj sta Ankeletova fantina, Blaž in Tine, od Svete Ane nad Tržičem obiskala žlahto v Loki. Po Placu sta vpila, da bosta s prijatelji že pokazala, kdo je gospod in da ni treba več plačevati fronkov.«

Boječe sem vprašala:

»Kaj pa Kranj?«

Mislila sem na dohtarja Prešerna in njegove pesmi, ki jih je gospa Ana tako cenila.

»Iz Radovljice smo v Kranj poslali kanclista Wagnerja in praktikanta Jožefa Žurga kot naša odposlanca. Žurga je mlad in goreč. Nosi živordečo čepico in temnorjavo sukneno surko kot cajhen slovenske stranke,« je povedal gospod notar.

Tone je planil:

»V Radovljici ste vneti, mi v Loki pa kar križemrok čakamo, da se bo samo premaknilo.«

Gospod notar se je prizanesljivo nasmehnil:

»Nič čudnega! K nam v Radovljico so prišli kovači iz Kroke in Kamne Gorice, pa tudi naši uradniki so vneti za slovensko reč, v Loki se pa vse preveč ženejo za goldinarje, za bajte in bogatijo.«

»Pa bo kmalu drugače,« je trmoglavil Grbčev Tone, »če ne bodo hoteli fantini s Placa, bomo s Prifarci ponoči prišli z mačjo muziko na Plac in bomo razbili okna na rotovžu in vsem nemškutarjem.«

»Pa kaj boste s tem?« je vprašal gospod notar, »raje ne plačujte fronkov, da estrajharska gospoda in soldateska ne bo imela denarja. Mi plačujemo krvave krajcarje za naše krvnike in tirane, da nas tlačijo v ječe.«

»Kaj pa Kranj in pesnik Prešeren?« sem spet vprašala, »saj je pesnik že lani zapisal, pa mu niso pustili objaviti: naj zdrobé njih roké si spone, ki jim še težé!«

»Poglej jo punco, kaj vse ve. Pa veste gospodična Neža, da je France moj sošolec z dunajske univerze. Najbolj bistra glava je med Slovenci, sedaj pa je zelo bolan,« se je oglasil gospod Ambrož.

Gospod notar Guzel pa je povedal:

»Žurga je poročal, ko se je vrnil iz Kranja, da so Kranjčani kmalu izvedeli, kaj je bilo na Dunaju. Rudolf Lokar in Konrad Pleiweis sta menda prišla naravnost z Dunaja v Kranj. Purgarji so se že zvečer zbrali pod vodstvom birta in kupca gospoda Ivana Holzerja in bivšega oskrbnika golniškega gradu gospoda Aleša Paldnerja. Navalili so na stanovanje komisarja Pajka in vpili: – Vun s Pajkom! Oblasti ni več! – Množica je šla proti Spodnjemu trgu do Kazine. Dvignili so na ramena sodnika Filipa Konška, ga nesli v mestno hišo in proglasili za novega okrajnega predstojnika.«

»Pa je menda Pajk poročal guberniju v Ljubljano o krvavih bojih,« se je vmešal Grbčev Tone.

»Res je,« je nadaljeval gospod notar, »pomislite, da so Ljubljančani poslali četo ulancev v Kranj. Vodil jih je sam okrožni glavar Mac Neven. V Kranju je bilo pa vse mirno. Okrožni glavar je poslal ulance v gostilno na Staro pošto, sam pa je v mestno hišo poklical mestno predstojništvo.«

»Kaj pa Prešeren?« sem trmoglavila.

Gospod notar je povedal:

»Tudi Prešeren je šel z rebeli na rotovž, čeprav ves bolan.«

»Taki možje, kot je Prešeren, bi morali vzeti našo reč v roke,« se je oglasil stari dohtar Grbec.

»Pa so Kranjčani le sila,« je prebil gospod Jurij Guzel, »saj so sestavili peticijo o naših zahtevah.«

»Res je,« je mirno dejal gospod Ambrož, »pod peticijo se je sicer podpisal gospod Karel Florijan že ob začetku aprila, pa sem prepričan, da je za vsem naš pesnik Prešeren. Naročili so mi, naj peticijo preberem tudi v Loki in dodam še vaše zahteve.«

Grbčevemu Tonetu je podal velik list papirja. Fantin se je dvignil in glasno bral:

Kmečki poslanci naj imajo vstop v deželni zbor.

Gospod Grbec se je obrnil k možem:

To bo pa težko! Kdo v naših vaseh zna nemško? Še brati ne znajo vsi. Kako naj zastopajo naše koristi v deželnem zboru?« Visok, vitek mož, ki je sedel na koncu mize, se je dvignil:

»Kmetje smo najbolj prizadeti, za desetino in dajatve gre, pa bomo najbolje sami zagovarjali svojo reč!«

Gospa Ana se je sklonila k meni:

»Gruntar Homan iz Zminca je! Preudaren in resen gospodar!«

Gospod notar se je oglasil:

»Počakajte vendar, da prebere do konca!«

Tone je nadaljeval:

Slovenščina naj se uvede v šole in urade.

Stari dohtar Grbec je planil:

»Menda Kranjčani zahtevajo univerzo v Ljubljani. Kako prav bi bilo! Zdaj imamo v Loki enega samcatega dohtarja, ki mora ob vsakem času z vozom ali sanmi po vaseh do Poljan in Železnikov. Doma bi se fantje izšolali in dovolj bi bilo zdravnikov za vse naše kraje.«

Tone je nadaljeval z branjem:

Kranjčani zahtevajo samoupravo za mesta.

Gospod Jurij Guzel se je dvignil:

»Seveda za Kranj! Loka in vsi okoliški kraji pa naj se kar njim podrede! Spet bo nekdo bogatel iz naših žuljev.«

Gospod Grbec je pomirjajoče dejal:

»Tone, nadaljuj z branjem! Saj nismo otroci, da bi se prepirali, ko gre za tako važne reči.«

Kranjčani predlagajo, naj ukinejo kmetske davščine, plača naj jih država.

Gruntar Homan iz Zminca je odobravajoče kimal. Gospod Jurij Guzel pa je pripomnil:

»Ukinejo naj tudi naše fronke, ki jih moramo plačevati za blago, ki ga prodajamo, in za naše hiše.«

Gospod Ambrož si je zapisal v majhno knjižico Guzelove zahteve. Tone pa je nadaljeval:

Država naj sekularizira cerkveno posest. Duhovnike pa naj plačuje država.

»Ne vem, kako je drugje, pri nas pa to ne bo šlo. Loške ženske so šolane, pa hočejo, da gre vse po njihovi glavi. Menijo, ker so se šolale v nunskem kloštru, da več vedo kot njihovi moški, pa tudi kot ministri in poslanci. Tako bo, kot bodo one hotele,« se je oglašil gospod Grbec.

Gospod Ambrož se je dvignil:

»Prebrali smo predloge iz Kranja. Vidim, da nimate v Loki posebnih ugovorov. Tudi pri nas smo pripravljeni na nove cajte.«

Gledala sem trde može, ki so sedeli okoli mize. Utihnili so, jaz pa sem čutila, da se uresničujejo Prešernove misli in da živim v velikem času.

VI

7. maja 1848

Z Rozalo vstajava prvi. V kuhinji popijeva skodelo toplega mleka, pomešanega s kofetom, ki ga Franca kar sama pripravlja iz žganega žita in cikorije. Rozala mi pripoveduje, kaj je slišala pred štirno na Placu ali pa na Sori, ko je spirala žehto.

Včeraj pa je prišla na vse zgodaj v kuhinjo gospa Ana:

»Vaš Janezek je bolan, pri meni leži!«

»Pa kako, da je pri vas?« sem začudeno vprašala.

»Ponoči je revše trkalo na moje duri, pa sem mu postlala v izbi. Otrok ima vročino in vneto grlo.«

Hitela sem čez hodnik v stanovanje gospe Ane. Janezek je ležal na ozkem divanu v gospejini izbi.

»Skuhala sem mu čajblov čaj z medom in gorke cunje sem mu dajala na prsi,« je nadaljevala gospa Ana.

»Kaj pa Francka?« sem ježno vprašala.

»Gospa Kaibetova je menda sama bolna, tako pravi Janezek,« je odgovorila gospa Ana.

Rozala se je oglasila:

»S kmetov sem, pa ne bi pustila, da bi fantin več prebil pri gospe Ani kot pri lastni materi. Gospa Kaibetova hodijo samo na vizite, pa v klošter, otroka pa prepuščajo tujim ljudem.«

Morala sem se oglasiti in zaječiti klepetavo deklo:

»Kaj hočeš, fant je šibak, pa ga vsaka sapa prevrne, ni prav, da ni poklical matere ali pa naju, ampak se je zatekel h gospe.«

Gospa Ana je mirno dejala:

»Fantinčka imam rada. Rad prihaja k meni in posluša, kar mu pripovedujem o starih časih in o naši hiši. Fant je prezrel za svoja leta, z njim se pogovarjam kot z odraslim možakarjem.«

»Ja, Franca ga pošilja h gospodom kapucinarjem in gospod pater Justinus se je posebno zavzel za našega fantinčka,« sem se oglasila.

Zaslišala sem korake. Skozi temačno kuhinjo je stopila v izbo Franca.

»Kako da je Johan pri vas?« se je obrnila h gospe Ani.

Janezek se je dvignil na divanu:

»Bolan sem, pa sem šel h gospe Ani.«

Nisem mogla vzdržati in sem ježno planila:

»Kakor da Janez ne bi imel matere pa tete pa še Rozale!« Janezek se je spet dvignil:

»Mami, saj niste hudi! Sam sem ponoči prišel h gospe Ani in jo prosil, naj bom pri njej, ko me tako duši in me je strah tam v čumnati spredaj.« Franca se je vsedla za široko mizo in naju z Rozalo še pogledala ni.

»Gospa Paslerjeva, ali že veste? Nič več se nam ni treba bati pred drhaljo, pred tistimi razcapanimi Prifarci, ki rogovilijo po Placu. Narodne straže nas bodo varovale pred sodrgo!«

»Ja, ja, bo že res,« sem ježno planila, »saj tiste pametne Novice pišejo, da so narodne straže za to, da bodo varovale cesarja in zakone in skrbele za red in mir v notranjosti!«

»Novice so že dobre, saj so tudi napisale, da so tacajtni ljubljanski župan Guttmann naročili: Verni ostanite cesarju! Branite premožne meščane in varujte mir in red v mestu!« je sladko povedala Franca.

Gospa Ana, ki je slonela ob Janezkovem ležišču, se je oglasila:

»Na Dunaju pa tudi v Ljubljani se nas bojijo, pa so nam dali igračo, da se naši moški igrajo vojake in paradirajo po mestu.«

Franca pa je hitela:

»Pa je le prav, da nas bodo narodne straže branile pred ljudmi, katerim je v takih veselih okolnostih začela glava goreti, da sedaj ne vedo, kaj bi počeli od veselja, ali kako bi se maščevali nad eno ali drugo rečjo, katera do zdaj po njih volji ni bila.«

Janezek je poslušal in se nenadoma oglasil:

»Mami, jaz bom pa raje šel med rebele, čeprav nimajo tako lepih gvantov kot stražarji.«

Franca je zardela:

»Kje si pa ti izvedel, kakšni so narodni stražarji in kakšni rebeli?« Janezek ni odgovoril, Franca pa se je obrnila k meni:

»To ima od tebe, ali ti ni Jožef povedal, da ne sprejemaj v štacuni študentovskih zijal, ki nam le kupovalce odganjajo?«

Gospa Ana je mirno dejala:

»Zadovoljni bodite, da imate gospodično Angezo, kaj bi brez nje v štacuni, pa tudi Janezek je navezan nanjo. Študentje so pa prav take kundšafti kot drugi in grdo bi bilo, ko bi jih prijazno ne postregli.«

Franca je mirno nadaljevala svojo pripoved o narodni gardi, kot da se ni nič zgodilo:

»Pomislite, gospa Grbčeva je bila v Kranju in je že videla gospode od narodne garde. Čez trg so prikorakali v uniformah iz višnjevega sukna, v sivih hlačah z rdečim obšivom, s klobuki, ki imajo pokonci stoječe žimnate čope.«

Vpadla sem:

»Menda je glavni poveljnik gospod Konrad Lokar, pribočnik gospod Ivan Slokar, stotnik prve kompanije gospod Janez Jalen, druge pa gospod Mavricij Mayer, vojaški sodnik pa sam doktor Prešeren.«

Franca me je začudeno pogledala:

»Od kod pa imaš vse to?«

»Slišala sem v štacuni od študentov.«

»Kako da nisi povedala doma, kar si izvedela?« je Franca užaljeno nadaljevala.

Gospa Ana pa se je nasmehnila in dejala:

»Gospa Kaibetova, tega pa še ne veste, da so narodno stražo oborožili s puškami, ki so jih čuvaji barona Zoisa pobrali divjim lovcem, in z zastarelimi puškami na kamen, ki jih je Radecki menda kar dvesto poslal iz Italije.«

Važno sem pridala:

»Pravijo, da se Dunajčani norčujejo iz narodnih straž in da pravijo, da kratica N G – National Garde – pomeni Nichts Geld – nič denarja.«

Gospa Ana je še povedala, da ji je gospod Matevž Porenta pripovedoval, da gospodje v Kranju patrolirajo v uniformah po mestu in okolici, ob nedeljah popoldne pa streljajo na gaštevskem travniku. Prešerna pa ni med njimi.

Franca je hotela Janezka odvreči v njihovo spalnico, pa gospa Ana ni pustila.

VII

10. maja 1848

Preživljamo nemirne in lepe dneve. Študentje z Dunaja in iz Gradca se vračajo in še nikoli ni bilo toliko novega in razburljivega. Mladi gospodje spet posedajo na dolgi klopi v naši štacuni. Jožef grdo pogleduje po prazni štacuni, kajti kupovalci si skoraj ne upajo med mlade učene gospode. Jožef molči, včasih pa se celo ustavlja ob klopi pri študentih. Tudi Grbčev Tone prihaja z bratom Lučetom, pa jurist Trillerjev Peter iz Starega Dvora, pa Krennerjev Lojze, pa tudi Schwarzov Ferči, Francin zlahtnik, se vozi kar naprej v Loko. Franca ga sprejema v kuhinji in prav v štacuno diši po vinski župi in kuhanih klobasah. Pa sem le vesela, da Ferči prihaja v štacuno in se pogovarja s študenti. Tako sem izvedela, kako je bilo na Dunaju in kako so se naši fantje prav pred cesarskim dvorom postavljali in hoteli celo do samega cesarja.

»Pa je doktor Fister stopil med nas, ko smo v politični čitalnici vpili in rjovel in hoteli svobodo,« je dejal Trillerjev Peter.

»Doktor Fister je iz Radovljice,« je povedal Grbčev Tone, »menda je v zlahti z Guzelom in tistim dohtarjem iz Radovljice in z našim očom.«

Čeprav sem čistila kozarce z rozinami in ocvebami, sem poslušala. Spet se je oglasil Trillerjev Peter:

»Ferči, škoda, da nisi bil na Dunaju, ko smo v avli na univerzi zahtevali, naj nas puste pred cesarja. Študentje smo bili kot eden, Slovenci, Hrvati, Madžari in celo Nemci smo zahtevali le eno – svobodo.«

»Pa je doktor Fister, tisti, ki predava cerkveno pravo, prišel po stopnicah in po slovensko, po domače, se je obrnil k nam: Fantje, rojaki, s pametjo, s pametjo, pa bomo vse dosegli. K cesarju vas ne bodo pustili, obrnite se na deželne stanove!«

Luče je planil:

»Mi smo pa odvihrali pred lontovž in na stotine Dunajčanov se nam je pridružilo. Gosposka gasa je bila polna rebelov. Pa je stopil na kamnit kvader tisti študent Verona iz Kamnika. Ljudje so rjovel, pa je pogledal okoli sebe in vsi so utihnili in ga poslušali:

»Bratje, dovolj je hlapčevstva, dovolj zatiranja! Zahtevamo, da se narod oboroži.«

Ljudje so ploskali in topotali z nogami. Verona pa je nadaljeval:

»Zahtevamo svobodo tiska, vere, vesti, pouka.«

Spet so ga prekinili z navdušenimi klici. Verona pa je govoril:

»Zahtevamo obdavčenje po dohodkih, zaščito delavstva in odgovornost ministrov.«

Ljudje so kot ponoreli vzdikali.

Jožef je stal med vrati v kancelijo:

»Fantje, preveč ste neučakani. Cesar morajo vendar paziti, da se njegova od Boga blagoslovljena država ne poruši, pravni red se ne sme prevrniti, ker drugače ne bomo le lahek plen sovražnikov, ampak bomo sami porušili, kar so naši očetje in kar smo mi s krvavimi žulji zgradili.«

Fantje so umolknili, pa brez pozdrava odhajali čez Plac v svoje domove.

Jezno sem se sklonila k bratu:

»Pa si jih poglal, misliš le na goldinarje in na štacuno in zdi se ti, da več veš kot ves svet, pozabljaš pa, da so rebeli dosegli, da sta Metternich in Sedlnitzki pobegnili v tujino, da je vlada morala dati nov tiskovni zakon in dovoliti dijakom in meščanom, da nosijo orožje.«

Jožef je mirno poslušal:

»Neža, prav nič prav ni, da se vtikaš v reči, ki niso za ženske. Pa ti vseeno povem, da bo kmalu vse po starem. Pa še nekaj povej tistim zijalastim fantinom, da so že izdelali pozive pametnim in resnim gospodarjem in možem, naj bodo zvesti in pametni podložniki, naj bodo pokorni postavam in naj podpirajo deželne gospode pri ohranjanju lepega reda in pokoja.«

VIII

14. maja 1848

Spet se je Ferči pripeljal s pošto kočijo iz Ljubljane. S Franco se v kuhinji smejeta in govoričita o ljudeh, ki jih z Jožefom ne pozna in ki naju tudi ne brigajo.

Tokrat pa je Franca prifurjela po štengah v štacuno in mimo mene, ki sem čistila petrolejske lampe, kar vdrla v kancelijo. Zaslišala sem njen visoki glas in Jožefovo ugovarjanje. Franca je odvihrala skozi štacuno in po štengah v kuhinjo. Jožef pa je vstopil v štacuno.

»Pravi, da moram v Ljubljano, menda so sklicali nekakšen shod, pa je Ferči eden glavnih.«

Zazvončkljalo je in v štacuno je vstopil stari gospod dohtar Grbec:

»Naša fantina pravita, da moramo v nedeljo v Ljubljano. Študenti so sklicali za popoldne ob petih shod. Fantina pravita, da se moramo vsi pripraviti na nove cajte. Pa bom šel, čeprav se moja repenči in jezi.« Jožef se je veselo zasmel:

»Oh te ženske! Moja pa hoče, da bom zraven, ker bo tisti srakoper iz Zagorja, njen bratranec Ferči, starim ljudem belil pamet!«

Gospod Grbec se je obrnil k meni:

»Luče pravi, da morata tudi vedve z gospo Ano zraven.«

Zardela sem od veselja, čeprav gospod ni omenil Toneta. Pa smo se domenili, da bodo Grbčevi pa tudi mi že v soboto potegnili kočije iz vež, se domenili z birtinjo pri Kronbirtu za konje in se v nedeljo po maši odpeljali v Ljubljano. Gospod Grbec je povedal, da bosta kočijažila Tone in Luče, mi bomo pa gosposko sedeli v kočijah in si ogledovali tuje kraje in ljudi.

In res je Jožef že v soboto zjutraj potegnil izpod velba na dvorišču staro Paslerjevo kočijo. Izprašil je sedeže, jaz pa sem s kropom in žajfo pomila obe laterni, potovalni kovček in vse kovinske dele.

Gospa Ana je nekaj cagala, da je prestara in prenerodna za tako rajžo in da ni za med mlade. Pa je gospod Grbec odločno dejal:

»Prav mi stari moramo biti zraven, ko se odloča o Sloveniji! Posebno pa vi, gospa Ana, ki ste ob svojem stricu že kot mlado dekle spoznali krivice, ki jih oblast deli našim ljudem.«

V soboto ob šestih popoldne sem šla h kapucinarjem k šmarnicam. Štela sem kočije na Placu, ki so jih gospodarji potegnili iz vež na cesto. Vedela sem, da se bodo v nedeljo odpeljali v Ljubljano Krennerjevi, Guzelovi, Homanovi, Grbčevi in mi, Kaibetovi, pa še nekaj drugih gospodarjev.

V nedeljo zjutraj sva z Jožefom odprla štacuno že ob šestih zjutraj. Kmetje so kupovali cukar in sol, jaz pa sem nestrpno poslušala udarce ure pri Sv. Jakobu. Jožef je zaprl štacuno ob pol osmih. Rozala nama je pripravila mlečno kavo, na mizi so bile sveže bele žemlje od Homana. Janezek se je obešal na očeta in sitnaril, da se bo peljal z nami v Ljubljano. Franca je pogledala v jedilno sobo in se obrnila k sinu:

»Johan, popoldne bova šla h gospodom kapucinarjem, h gospodu patru Justinu. Gospod pater so obljubili, da te bodo posebej učili.« Jožef se je obrnil k ženi:

»Franca, saj veš, kako radi bi vsi, da bi se z Janezkom peljala z nami.«

»Še Ferči me ni pregovoril, da bi šla v redutno dvorano. Mi čisto nič ni za Ljubljano in za politiko,« je Francka govorila že med vrati. Jožef se je obrnil k meni:

»Jezična žena je kakor budeča ura, poslušamo jo, ker jo moramo, pa vedno neradi.«

Nekdo je stopal po štengah, zaslišala sem zvonček nad vrati. Začutila sem, kako mi razbija srce. Hitela sem na gank in odprla bela zrezljana vrata na vrhu stopnic. Luče je ves nasmejan stopil na gank:

»Obe kočiji sta že nared, pa bom šel z vami.«

Prisiljeno sem se nasmehnila. Luče se je sklonil k meni:

»Nič ne maraj, Nežka! Tonetova nevesta je politika, pa bo že bolje, ko bomo dosegli svoje!«

Gospa Ana je čakala pred hišo. Oblekla je črno židano kiklo in belo bluzo iz špic. Bele lase je visoko počesala in pripela kodre, ki so silili iz tesno spletene kite, s širokimi lasnicami iz biserne matice. Smeje nas je pozdravljala. Z druge strani Placa pa je mahal gospod dohtar Grbec. Ob Grbčevi črni kočiji so stali Trillerjev študent, neki kmečki možakar in Tone, ki se še ozrl ni k nam. Gospod dohtar je zakričal:

»V Vižmarjih se vidimo!«

Z gospo Ano sva zlezli v kočijo, Jožef in Luče pa sta se povzpela na kozla in že smo drdrali čez Plac, po Grabnu in skozi Puštal, Pungert in Soro in čez leseni most v Medvode. Sonce je sijalo, bregovi proti Hribcu, Stenu in proti Katarini so bili beli in rumeni od velikih marjetic in cvetočega regrata. Drevje je v nežnem zelenju s krhkimi listi prepevalo in se veselilo z nami.

Nič nisem mislila na prekucije na Dunaju, na učene besede, ki so jih študenti kar naprej ponavljali. Tudi gospa Ana ni govorila. Obe sva čutili, da je nekaj velikega pred nami, da celo narava praznuje in da sva srečni. Jožef je spraševal Lučeta o Dunaju, pa o dunajskih oštarijah, ki jih študentje obiskujejo. Jožef je bil pred nekaj leti pol leta na Dunaju. Naš ranjki oča so ga poslali v veliko štacuno, v Waarenhaus Schmalstieg, da se je naučil kupovati robo in prav ravnanje s kupovalci. Čez širok lesen most smo se obrnili proti Medvodam. Pred gostilno Pod klancem sem zagledala loške kočije, Homanovo, Hafnerjevo in še tri druge. Luče pa se ni ustavil. Peljali smo se dalje do Vižmarij. Pred veliko kmečko hišo so stale tri kočije. Gospod Grbec je stal pred vrati:

»Hudiča, pa ste le prišli! Luče, kako pa voziš, da ste tako počasi cijazili?«

Jožef je skočil s kozla in pomagal gospe Ani iz globokega sedeža. Vstopili smo v temačno vežo in nato v svetlo hišo. Za mizo so sedeli starejši možje. Spoznala sem gospoda sodnika Guzela iz Radovljice, pa gospoda Ambroža iz smledniške graščine in Grbčevega Toneta. Visok, vitek mož s sivimi lasmi je pozdravil Jožefa, podal roko gospe Ani, meni pa je samo prijazno pokimal. Gospod Grbec se je obrnil k Jožefu:

»Saj se z Jurijem Severjem poznata! Oča je kmet, ki ne govori veliko, pa kar pove, ima svojo ceno. Mislim, da je pravi človek, da nas bo zastopal na Dunaju, saj smo Slovenci predvsem kmetje.«

Gospodar Sever je sedel k mizi in vsi smo posedli okoli njega. Dve kmečki deklini sta prinašali na mizo župo z nudelci, svinjsko pečenje s krompirjem, pa kuhano svinjsko vratino s hrenom, pa bobe in flancate. Gospodar Sever je povedal, da sta deklini njegovi hčeri, da je vdovec, da deklini dobro skrbita za dom in oštarijo. V šentviški cerkvi je zvonilo k nauku, ko smo se zbasali v vozove in kar pet kočij je drdralo po Dunajskih ulicah proti Ljubljani. Vse več je bilo vozov, pešci pa so hodili ob hišah, ki so stale na obeh straneh ulic. Zapeljali smo na dvorišče k Moharju, pred gostilno Pri slonu blizu frančiškanske cerkve. Gospodje in gospa Ana so vstopili v dolgo nizko izbo in posedli okoli dolge mize. Tone pa se je končno obrnil k meni:

»Pojdi z nami, gremo k Citroni!«

Peš smo se drenjali po ozki Špitalski gasi mimo frančiškanske cerkve. Spustili smo se po stopnicah v gostilnico, ki je bila nabito polna mladih ljudi, med mladeniči v študentovskih gvantih sem zagledala nekaj deklet. Imele so umetno počesane lase, majhne klobučke z rožami in mašnjami na vrhu glave in rahle krinoline s širokimi rokavi v rumenkastih, svetloplavih in rožnatih barvah. V temni široki obleki z ruto okrog vratu in s trdo spletenimi kitami sem bila med njimi

prava kmetica. Pa sem bila vseeno srečna! Tone je bil ob meni, čutila sem njegovo roko v svoji, ko me je potegnil za mizo in mi nalil v kozarec rumene rebulice. Ferči se je med mladimi pivci preril do naše mize:

»Kje imate pa mojega svaka? Neža, zakaj ga nisi pripeljala sem, da bi videl, kakšni smo v Ljubljani?«

Bilo mi je nerodno, pa je Tone odgovoril namesto mene:

»Ferči, nismo prišli iz Loke, da bi se prepirali. Vsi smo za eno, za nove cajte. Veliko jih je, ki bi radi, da vse ostane pri starem, zato se moramo združiti mladi. Mi bomo živeli v novem svetu in mi si ga moramo ustvariti in urediti po svoje.«

Ferči ni odgovoril, bil je že pri mizi v kotu. Za njo so sedeli trije starejši gospodje v črnih suknjah s črnimi mašnjami okoli vratu. Luče se je glasno začudil, da sedi med njimi gospod Anton Kronabethvogel, mekinjski okrajni komisar. Tone mi je zašepetal, da je gospod vneto preganjal vse prekocuhe, kot je gospod imenoval mlade revolucionarje. Zaslišala sem Ferčijev prodorni glas:

»Kronovičfugelj, ali ste prišli prisluškovat?«

Komisar je poklical birta.

»Gospod komisar, nič ne morem! Taki cajti so!« je tiho odgovoril krčmar. Ferči pa je vpil:

»Za Veronom špicljaš! Misliš, da ne vemo, da si ga hotel kot ubežnika spraviti v soldate!«

Pristopila sta dva mladeniča in grozeče stala ob komisarjevi mizi. Starec se je dvignil, s pestjo zagrozil krčmarju in negotovo odtaval proti vratom. Mlada gospoda pa sta se rokovala s Ferčijem, ki nam je ponosno povedal, da sta gospoda jurista Bučar in Hofern, študenta iz Gradca.

Tone nam je nalival iz štefana rebulice in nazdravljajal pesniku Prešernu, prijatelju Veroni in novim cajtom. Gospod Bučar nam je povedal, da je Verona

pobegnil komisarju in v Gradcu na univerzi govoril študentom o revoluciji. Bila sem srečna. Sedela sem ob Tonetu, vsake toliko se je dotaknil moje roke, ko je navdušeno pripovedoval o delu, ki nas še čaka, o novih svobodnih cajtih, ko bomo Slovenci gospodarji na svoji zemlji.

Že ob štirih popoldne smo se odpravili po širokih ljubljanskih gasah ob Ljubljani v reduto na Kongresnem trgu. Pred velikansko hišo so stali v skupinah kmetje, ljubljanski meščani so stopali po stopnicah v veliko dvorano. Držala sem se loških fantinov in še pomislila nisem na brata Jožefa, na gospo Ano in na gospodo, ki je ostala v Slonovih ulicah pri Moharju. Čeprav je sijalo sonce, je v dvorani gorelo šest kristalnih lamp, ki so visele s stropa. Zagledala sem dva kamnita velikana, ki sta podpirala visok strop. Šest oken pa je bilo zastrtih z rdečimi židanimi zavesami. Na koncu dvorane sem na steni zagledala podobo prelepe žene, pod njo pa mizo, pregrnjeno z zelenim prtom. Po dvorani so stali v vrstah udobni stoli, oblečeni v rdeč žamet. Sredi dvorane sem zagledala Jožefa, gospo Ano in gospoda Grbca. Spoznala sem tudi gospoda notarja Guzela iz Radovljice, pa tudi naše meščane, gospode Jurija Guzela, Hafnerja, Kašmana in Homana. Na odru pa so stali jurist Verona, gospod Ambrož in gospod dohtar Guzel. Trillerjev Peter se nam je pridružil:

»Vse smo pripravili za govornike,« je povedal, »zdaj pa le korajžno, saj prvič govorimo slovensko v naši Ljubljani!«

Na oder je stopil jurist Jožef Verona v uniformi dunajskih legionarjev. Oblečen je bil v bele ozke hlače, temna dolga suknja je bila zapeta do visokega ovratnika, prepasal jo je s širokim črnim lakastim pasom. Visok klobuk je odložil in črni kodri so mu uhajali na čelo. Zdel se mi je čez vse zal in pameten, ko sem strmela vanj. Verona nas je pozdravil in že je stopil na oder ljubljanski učenec Fran Jeriša v uniformi narodne straže in v imenu ljubljanskih učencev pozdravil junaške brate na Dunaju. Po dvorani je zadonel njegov mladi, jasni glas:

*V gorah kranjskih se razlega
Vašga duha krasni čin
in vrši krog Save brega
do slovenskih tje planin.*

Verona je objel mladega tovariša in mu krepko stisnil roko, nato pa sta se fanta spustila z odra v dvorano. Na oder pa je stopil vitek mlad gospod. Ferči se je sklonil k nam:

»Gospod doktor Martinak, predsednik ljubljanskega slovenskega zbora.« Gospod doktor je pripovedoval o zboru Slovencev na Dunaju. Dunajski Slovenci nočejo pozabiti, da so Slovenci in da imajo zato tudi dolžnosti do svoje domovine. Govoril nam je:

Ali smemo mi za njimi ostati, mi, ki smo tako srečni, da v sredi svoje predrage domovine prebivamo? Gotovo ne! Čez petdeset domorodcev se je že oglasilo k našemu društvu. Naš namen je povzdignjenje slovenske narodnosti pod krilom avstrijskega cesarstva kakor tudi povzdignjenje slovenskega jezika na stopnjo, ktera mu gre.«

Tiho smo poslušali učene besede in zaploskali, ko je stopil z odra.

Ko je stopil gospod Miha Ambrož na oder, so v dvorani zadoneli vzkliki in ploskanje. V temni salonski suknji z belimi manšetami na snežnobeli srajci s poškrbljenim ovratnikom ter skrbno urejenimi črnimi kodrastimi lasmi in dolgo črno kodrasto brado je gospod Ambrož z roko umiril ploskanje in pozdravljanje.

Obrnil se je k polni dvorani in povedal, da je sedaj čas, ko naj se vsi krajani, kjer prebivajo Slovenci, zedinijo v eno kraljestvo,

»da ne bomo v domači deželi tujci, da ne bomo v domači deželi iz tujih rok kruha prosili. Zavpijmo z domačim glasom, da naj se naš materni jezik razširi, naj se vpelje v šole in pisarnice, naj nam vrli domorodci vladaajo, naj nam naše pravice v maternem jeziku na svetlo dajejo in sploh, Slovenec naj se po slovensko zboga. Če naši poglavarji teh reči ne bodo izpolnili, jih bomo zapodili in izvolili take, ki bodo naše pravice tudi pred veliko gospodo zagovarjali.«

Svoj govor je sklenil z besedami, ki jih je povzel po pesniku Prešernu:

*»Na zemlji slovenski, v domači deželi,
ki jo je ljubil Slovenec ves čas,
v kateri očetje so naši sloveli,
ta bo imela svet raj zdaj za nas.*

Ljudje so od navdušenja cepetali z nogami, ploskali in vzklikali. Gospoda Ambroža so hoteli dvigniti na ramena. Pa je že stal na odru gospod doktor Janez Bleiweis. Govoril je zelo učeno, pa sem vseeno razumela, da nameravajo gospodje v Ljubljani predlagati Dunaju, naj se avstrijska država uredi po narodnostih. Slovenci naj dobimo lastno vlado za vse domače zadeve, v Ljubljani naj se ustanove domači deželni zbori, na Dunaju pa naj bo osrednje ministrstvo za vnana opravila. Gospod Bleiweis je še povedal, naj za svoje poslance izberemo može, ki bodo učeni in bodo obvladali nemščino, da bodo prav postavljali naše zahteve na Dunaju.

Prav na sredi dvorane se je dvignil krepak mož v razpeti srajci in v visokih škornjih.

»Bomo pa še mi, kmetje in obrtniki, povedali, kaj hočemo. Nikakor ne takega, katerega nam gospoda ali duhovščina ponuja, da bi ime dobil. Tudi volitvenega dohtarja ne, kateri misli na naše unkoštenge živeti. Pravega kmeta hočemo, ki se bo potegnil za našo frajost. Gospoda hoče, da bi kmetje morali frajost kupovati. Jaz pa vas vprašam: ali je kmet kaj slabši kakor purgar ali ta učen mož?«

Kmetje v dvorani so vpili in cepetali z nogami. Tone se je sklonil k meni:

»Tomaža Hoffmanna poznam. Nože kuje v Trnovem. Nemce sovraži. Na vsak nož, ki ga izdela, vreže slovenske besede: Nemce bij!«

Na oder je stopil gospod Ignacij Guzel, notar iz Radovljice, žlahtnik gospoda Jurija Guzela in gospoda Grbca iz Loke.

Ferči je zavpil:

»Pred vrati so policijski špiceljni!«

Gospod notar Guzel pa je mirno spregovoril:

»Res je, pred vrati naše dvorane stojе policisti in zapisujejo naše besede. Prav to delajo v Radovljici, v Loki, v Kranju, v Kamniku, po vseh slovenskih krajih. Na domači zemlji ne smemo svobodno govoriti in povedati resnice. Dobili smo ustavo, dobili nekaj svoboščin, vendar hoče gosposka, da kmetje tlako in desetino odkupijo in plačajo za to, da so stoletja zastonj garali za gospodo. Dunajski dvor se je potuhnil in samo čaka, da se povrne vse na staro, da bo spet čez avstrijske narode razširil svoje kremplje in sesal iz njih denar in dobrine. Ali ne vidite, da dunajski dvor samo na videz popušča, ker se boji madžarskih in laških upornikov. Jelačič nas je izdal, vlada nas hoče pobiti. Kaj nam treba cesarja, da nam milijone žre in goni naše fante na vojsko zoper upornike?«

Policista sta stopila na oder. Gospod Guzel pa je skočil z odra med poslušalce in se mirno usedel na stol zraven nožarja Hoffmanna. Ljudje so ploskali in vzklikali. Študentje, ki so stali v ozadju, pa so v zboru zadeklamirali:

*Bratje, ukajmo veselo.
Zdaj živeti smo začeli.
Svoboda objema nas.
Špiceljne pa davi čas!*

Vrata na stopnice so služabniki v modrih oblekah s svetlimi gumbi odprli na stežaj. Kmetje so počasi odhajali po stopnicah. Mestne ženske so se ustavljale pred zrcali z zlatimi okviri, ki so visela v veži, gospodje pa so postajali v skupinah in glasno razpravljali o politiki.

Ločani smo se zbrali pred Moharjevo gostilno. Jožef me je grdo pogledal, gospa Ana pa mi je stisnila roko.

Gospod Grbec je sedel na kozla v naši kočiji in prijel za vajeti:

»Luče in Neža, presedita se v našo kočijo. Vem, da si imate mladi še veliko povedati.«

Na kočijah so prižgali petrolejske lampe. Luče in jurist Triller sta sedla na kozla, midva s Tonetom pa sva se spustila na mehki sedež v notranjosti kočije. Poslušala sem enakomerno topotanje konj. Zagledala sem kresove na Šmarni gori, na Smledniku in na Lubniku. Luče in Triller sta govorila o ustavi, o Jelačiču in izdajalcih. Midva s Tonetom sva pa molčala. Ko smo prešli Medvode in se je prikazal Lubnik, se je Tone sklonil k meni:

»Nežka, tako hudo je. Mati hočejo, da se ženim po njihovi volji!« Stisnila sem se k njemu:

»Ne govori, ne pokvari današnjega dne!«

Tone je zašepetal:

»Srečen sem! Vse bo dobro.«

Gledala sem kresnice, ki so poletavale po travnikih in kot lučke svetile proti Loki in Lubniku. Vse je bilo zavito v sanje, v čarobno pomladansko noč. Prezgodnji majski hrošč se je izgubil v notranjosti kočije in sedel na Tonetovo roko. Tone ga je nežno položil na dlan in spustil skozi okno na prostost.

IX

20. oktobra 1848

Poletje smo preživel kot v sanjah. Loka je bila v cvetju, vesela v pričakovanju. Študentje so kljub Jožefovemu mračnemu obrazu prihajali v štacuno, posedali na dolgi klopi ob pultu in govorili o politiki. Pa je celo moj resni in dolgočasni brat prisluhnil govoricam iz Ljubljane in z Dunaja.

Posebno glasno je bilo v naši štacuni, ko so se Ločani uprli volitvam. Luče je prihitel v štacuno:

»Fantje, možje nočejo voliti nobenega mestnika. Hočejo svojega človeka, kmeta!«

Jožef je prisluhnil:

»Ja, prav kmeta naj pošljemo na Dunaj, pa še kakšnega prav raztrganega, suhega in lačnega kmeta, ki misli zgolj na tlako!«

»Pa le ni bilo nič z volitvami,« je smeje pripovedoval Trillerjev študent, »le nekaj mož je prišlo v kanclijo, pa še ti so se razšli, čeprav je kantonski komisar vpil: – Premaknite se v svojih mislih in volite vsaj izmed sebe pametnega, poštenega moža, kateri tudi nemški govoriti zna in ki zapopade, da je razun desetine in tlake več reči za našo deželo potrebnih –,« je smešno oponašal gospoda komisarja. Možje so odhajali iz kanclije in videla sem, da so se pred rotovžem zbirali v skupine.

Še enkrat so razpisali volitve in Ločani so četrtega oktobra izvolili za kranjskega poslanca za Dunaj župana iz Vižmarij gospoda Severja. Spoznala sem ga zadnjič na poti v Ljubljano. Pravijo, da je pameten gospodar in da se bo pri sklepu imenitnih reči po modrih, za svojo deželo dobro mislečih gospodov ravnal.

Mislim, da lepših dni še ni bilo v mojem življenju. Kar naprej sem se srečevala s študenti. Z gospo Ano sva hodili na shode v oštarijo v Vincarjih, pa na zборе na Štemarjih, v Crngrobu in na Sv. Joštu.

Janezek je rad prihajal v štacuno in Jožef mu je pustil, da se je motal med posodami za špecerijo, med barvami in drugim blagom. Napeto je poslušal študente in gospo Ano. Nekoč pa je pri nedeljski južini, ki smo jo imeli zgoraj v jedilni sobi, dvignil čašo z malinovcem:

»Za Slovenijo! Naj poginejo vsi nemškutarji,« je nazdravil z drobnim glasom.

Franca je planila:

»Neža, to gre predaleč! Sama se vlači, kjer hočeš, otroka pa pusti pri miru!«

Zardela sem in hotela ostro odgovoriti. Janezek pa je prihitel k meni in se stisnil v moje naročje. Zdelo se mi je, da sem se prebudila iz sanj. Ko sem popoldne hodila s študenti in Tonetom proti Crngrobu mimo Pevna skozi gozdove in je dišalo po gobah in poznih turških nageljnih, mi je v srcu odmevalo:

»Ti se vlači, kjer hočeš, ti se vlači!«

Tone mi ni bil nikoli več tako blizu kot tisto noč, ko smo se vozili iz Ljubljane v Loko. Gospod Grbec ga je pošiljal k porodnicam in bolnikom po hribih.

Študentje so se vračali na Dunaj in v Gradec. Loka je postala spet tiha in prazna. Iz štacune sem gledala čez Plac na Grbčevo štacuno in toplo mi je bilo, če sem zaslutila za okni Tonetovo visoko postavo. Čutila sem, da mi je blizu, čeprav tako daleč. Nič nisem mislila na prihodnost, želela sem, da vse ostane vsaj tako, kot je.

Gospa Ana je vedela vse, kaj se dogaja v Ljubljani in na Dunaju, saj je poznala vse može, ki so Slovencem prinesli nove cajte.

Že julija so se Ljubljančani s podoknicami poslovi od gospodov Ambroža in doktorja Kavčiča, ko sta odpotovala na Dunaj. Sam nadvojvoda Ivan so odprli zbor. Kako hudo nam je bilo, ko smo izvedeli, da so na zboru govorili zgolj v nemški šprahi! Franca pa je zlobno dejala:

»Kaj pa hočete, kaj boste z našo slovensko špraho? Nemško zastopijo vsi narodi v Avstriji in prav nemška špraha je tista, ki nas povezuje. Kako bo šele, ko se bomo zvezali z veliko Nemčijo!« Stisnilo me je pri srcu. Zadirčno sem odgovorila:

»Dobro je, da ni veliko takih, kot si ti! Kmetje napadajo gradove, puntajo se, ne dajejo desetine. Mestniki, ki so jih taki, kot si ti, poslali na Dunaj, pa pozabljajo, da so Slovenci, in se po nemško klanjajo gospodarjem.«

Po nekaj tednih se je Tone prikazal pri gospe Ani. Rozala se je prikradla pri stranskih durih v štacuno:

»Gospodična Agneza, pojdite h gospe Ani, bom jaz tačas v štacuni!«

Hitela sem po štengah in vstopila v temačno kuhinjo in nato v izbo. Za mizo sta sedela Tone in gospa Ana. Tone je pil vroč čaj z rumom, gospa pa mu je ponujala drobne rumene piškote. Pripovedoval je:

»Luče je pisal, da je novi cesar Ferdinand obljubil, da bo upor na Dunaju zatrl z oboroženo silo. Trdi, da morajo državljani spoštovati zakone, da bo spet vzpostavil zlorabljeni tisk, ljudsko obrambo in sploh red in mir.«

Gospa Ana je mirno dejala:

»Saj ne more biti drugače! Cesarske čete so v vseh revolucionarnih krajih. Saj vidite, da Radecky drži Lombardijo, Jelačić Ogrsko, Windischgraetz Prago. Bosta že videla, kaj bo z revolucijo! Veliko visokih besed, Avstrija pa samo čaka, da bo vse po starem!«

Pa sem se oglasila:

»Ko ne bi bil Prešeren tako bolan! Samo on ve, kaj je resnica, kaj je dobro za Slovence, za našo deželo!«

Tone me je pogledal:

»Ja, Prešeren! Pravijo, da je pri Jeleni pripovedoval, da je revolucija prišla za Slovence sto let prezgodaj, da smo kot otroci, ki dobe v roke dragoceno rožo. Zaslepljeni so od veselja, rožo vlačijo po rokah, plešejo po njej in končno puste, da uvene in ugasne.«

»Ne, ne, ni res!« sem planila. »Tone, reci, da ni res!«

Tone se je obrnil h gospe Ani:

»Gospa, konec je rajanja in sanj! Spet bomo skrbeli za kos kruha, spet šivali rane fantinom, ki se bodo ob sobotah ponoči pretepali v Žabnici in Bitnju, spet

pomagali loškim otročajem na svet, in pozabili na vse, kar se je v teh dneh svetlega zgodilo pri nas.«

Odšla sem v štacuno. Vedela sem, da ni samo politična tema, katere me je groza. Bolj sem se bala za ljubezen, za čustva, ki so se tako mogočno razrasla v mojem srcu. Vso noč sem v mislih gledala Tonetove temne in žalostne oči. Čeprav ni ničesar dejal, sem vedela, da se je odpovedal boju, pa tudi najini ljubezni.

X

12. januarja 1849

Po božičnih vakancah so se študentje spet vrnili na Dunaj. Gospa Ana se ne smeje več.

»Poglej, Neža, kam smo prišli! Gospoda je čez noč pozabila na visoke besede o revoluciji. Spet smo pokorni avstrijski hlapci.«

Povedala sem, kar sem slišala v štacuni:

»Cesar nam bo dal nekaj igrač, nekaj naslovov in gospodje bodo spet preganjali kmečke fantine in jih silili v soldate ter jih pošiljali v smrt za avstrijsko domovino!«

Jožef hodi namrščen po štacuni, najraje pa se zapira v kancelijo. Včeraj sem slišala, kako so iz kancelije prihajale ostre besede. Gospod Jurij Guzel je povedal:

»Pomisli, mojega bratranca Naceta, sodnika iz Radovljice, so za kazen prestavili na Vrhniko!«

»Prav treba mu je bilo udrihati čez njegovo milost cesarja!« se je oglasil Jožef.

»Ti tega ne razumeš,« je povzel gospod Guzel, »Nacetu nobena reč, ne hiša ne blago, nič ne pomeni. Vse bi dal, kot on govori, za svobodo, za Slovenijo.« Pa je spet Jožef zadirčno odvrnil:

»Saj si videl, kaj ste napravili. Kmečke bučke ste pošiljali nad gradove in nad urade, potem pa na Dunaj kot politike. Ali je še kdo slišal, da bi takile gmejn ljudje regirali državo?«

Gospod Guzel je pogledal Jožefa:

»Ali pa veš, da rekrutirajo naše fante? Skozi Ljubljano so marširale tri kompanije našega regimenta na Laško. Menda so samo nad Benetke poslali skoraj štiri tavežent naših fantinov.«

Gospoda sta vstopila v štacuno in nisem si mogla kaj, da ne bi povedala:

»Gospod pater Justin so povedali, da so bili v ponedeljek v Ljubljani in da so videli, kako so skozi mesto proti Vrhniki peljali tristo balonov za bombe. Vse fantine bodo pobili, kmalu ne bo več našega rodu!«

Jožef se je mrko obrnil k meni:

»Neža, ves čas ti pravim, da se brigaj za štacuno in pusti moške zadeve v miru!«

Nato se je obrnil proti gospodu Guzelu:

»Pa tile naši fantini prav izzivajo in se kar naprej zoperstavljajo! V Ljubljani in Kranju je bilo lozanje v redu in mirno, fantini so ubogljivo odšli. Tile naši bučki v Loki pa so vpili, pa metali v kanceliji stole po tleh. Čudetov France pa je celo dvignil mizo s papirji in jo zadegal po sobi. Gospod kantonski glavar Pauker je moral poklicati žandarje, pa so jih fantini napodili in kar v gruči odšli čez Plac. Vpili so in rjovedi in nihče se jih ni upal ustavljati.«

Gospod Guzel je molče odšel skozi štacuno. Navadno se je ustavil med vrati in se pošalil z menoj, tokrat pa je tiho odšel na Plac.

15. februarja 1849

Gospod doktor France Prešeren so umrli.

Vodja kranjske narodne straže gospod Konrad Lokar je poslal po posebnem slu ljubljanske narodne straže sporočilo, da je 8. februarja ob osmi uri dopoldne po dolgi bolezni umrl v 49. letu starosti doktor France Prešeren. Gospa Ana je dobila osmrtnico v slovenski šprahi. Povedala je, da je prvo osmrtnico v slovenski šprahi napisal pred osmimi leti sam doktor Prešeren ob smrti prijatelja Andreja Smoleta. Gospa me je poklicala v svojo izbo in skupaj sva glasno prebirali črno obrobjeno sporočilo.

»Dohtar ni umrl samo od bolezni, bolj kot vse ga je potrla, da so vse obljube in visoke besede o naši svobodi ostale prazne,« je povedala gospa Ana, »gospod Prešeren ni omahnil, ko so ga preganjali, poslali iz Ljubljane v Kranj in ga proglašali za državi nevarnega človeka, sedaj pa je izgubil vero, upanje na svobodo in se ni več upiral smrti.«

Kolikokrat sem prebirala njegove pesmi iz drobne knjižice, ki mi jo je podaril Tone za god. Zdelo se mi je, da me Prešeren razume, da mi je prijatelj in da mislim tako kot on. Zaslišala sem gospo Ano:

»Neža, greva v Kranj! Pa še fantinčka bova vzeli s seboj. Janezek se bo tega spominjal še, ko bo star mož in bodo prav cenili Prešernovo delo, da je bil na Prešernovem pogrebu.«

Žlahtnik gospe Ane Urh iz Žabnice se je pripeljal pred našo hišo s koleseljnomo in dvema konjema. Z gospo Ano sva zlezli na voz, Janezek pa se je povzpел na kozla. Urh je fantinčku celo prepustil vajeti na ravni cesti med Svetim Duhom in Bitnjem. Fantinček je vriskal od sreče in kar pozabili smo, da se peljemo k pogrebu. Ko smo se po strmem klancu povzpeli proti mestu, pa se mi je zazdelo, da je nebo črno in da mesto žaluje. Urh je zapeljal na dvorišče gostilne Pri Mayerju. Hiša je bila polna pogrebcev, pripeljali so se iz Ljubljane, Radovljice, Trziča in Loke. Gospa Ana je stisnila Urhu v roko nekaj drobiža za južino, medve z Janezkom pa sva odšli na Plac, pred hišo, v kateri je živel pesnik s sestro Katro. Vrata so bila na stežaj odprta in v veži so bili lepo razvrščeni venci slovenskih društev in narodnih straž. Janezek je glasno prebiral zlate napise na črnih trakovih:

*Nepozabnemu pesniku v slovo, Ljubljanska narodna straža,
Velikemu rojaku, Slovensko društvo,
Nas, ki Tvoje pesmi brali,
Cvetice solzne metali,
Na Tvoj grob, poslušaj, Ti!*

Miha Kastelic

V temačni izbi je stala zgolj ozka postelja iz orehove korenine, ob njej pa so gorele štiri debele sveče. Med belimi rjuhami sem zagledala pesnikov obraz. Dolgi lasje so bili sivi in so se v štrenah spuščali po blazini. Oči je imel zaprte, obraz pa je bil miren in sproščen. Janezek je vzel oljkovo vejico in resno poškopril pesnikovo telo. Gospa Ana pa je glasno dejala:

»Hvala ti, za vse nas, majhne ljudi, si trpel in pisal in z nami boš živel.«

V kotu sobe na klopi sem zagledala starejšo temno žensko, pesnikovo sestro Katro. Gospa Ana je stopila k njej in ji stisnila roko, midva z Janezkom sva se

priklonila. Pesnikova sestra ni jokala, gledala je resno, skoraj očitajoče, ko so pogrebci stopali v izbo. Gospodje v črnih gvantih so se ustavljali ob odru, kropili pesnikovo telo in govorili učene besede.

Stopili smo v vežo. Ob vratih je stala mlajša ženska in stiskala k sebi drobno dekletce. Čisto sama je bila, ljudje so hodili mimo nje, nihče je ni ogovoril. Gospa Ana je stopila k ženi in jo prijela za roko. Dekletce se je zdrznilo, žena pa je zašepetala:

»Pustite me! Nikogar ne potrebujem, samo njega, ki je bil moj in je oče mojih otrok!«

Tiho smo se spustili na trg in se vključili v pogrebni sprevod, ki se je vil od trga pa do pokopališča. Kranjska narodna straža je pripravila veličasten pogreb. Stražniki narodne straže so nosili črno krsto. Za njo so stopali gospod tehant in sedemnajst duhovnikov, za njimi pa temni pogrebci. Med njimi sem čisto zadaj zagledala Ano, deklico, ki je ljubila pesnika in ki ji pesnik ni napisal nobene ljubezenske pesmi, in njegovo hčer Ernestino.

Ko so gospod tehant oznanjali in vabili vse prijatelje in spoštovalce velikega pesnika k biljam, ki bodo 17. februarja ob desetih dopoldne, in ko sem poslušala gospoda doktorja Bleiweisa, ki je slavil pesnika in predlagal, naj zberejo Slovenci denar za spomenik, sem se spomnila pesnikovih besed.

Napisal jih je, ko je bil najbolj zapuščen in reven in si je čez vse želel smrti:

*Prijazna smrt, predolgo se ne mudi,
ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
ki pelje nas iz bolečine mesta
tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi,
tje, kjer moč preganjovcov ne seže,
tje, kjer znebi se človek vsake teže,
tje, kamor njih krivic ne bo za nami,
tje, v posteljo, postlano v črni jami,
v kateri spi, kdor vanjo spat se vleže,
de glasni hrup nadlog ga ne predrami.*

XII

12. januarja 1854

Toliko se je zgodilo v teh petih letih, ko so moje bukve ležale zaklenjene v leseni šatulji in jih nisem niti pogledala. Hotela sem pozabiti na vse, kar se je zgodilo, in umreti.

Neko dopoldne, ko sem iz štacune skočila v kuhinjo, da prinesem za Jožefa in zase malico, me je Franca poklicala v izbo.

Gospa Grbčeva je mogočno sedela za široko mizo na naslonjaču, ki ima sedež iz pletene svetle slame. Franca je dejala:

»Pomisli, Nežka, gospa je pravkar povedala, da bo pri njih kmalu ohcet.«

Začutila sem srce v grlu, vročina mi je stopila v glavo. Skušala sem se obvladati. Gospa Grbčeva je žarela od sladke pijače in kar naprej govorila:

»Ja, pa sem rekla Toniju, prej bo Lubnik stopil v našo štacuno, kot pa kakšna beraška deklina čez naš prag. Ženil se boš tako, kot sva se zmenila z gospodom očo, pa prav Ločanko iz ugledne hiše boš vzel. Z možem sva se že dogovorila z

našo sosedo gospo Jero Štajerico zaradi njene hčere Antonije. Samo pomislite, gospa Kaiba, kako imenitno bo, ko bomo sezidali čez Gaso obok in zvezali obe hiši – našo in Štajerjevo.« Franca je le prišla do besede:

»Kaj pa Toni?« je vprašala.

Gospa pa je hitela:

»Štajerjeva Antonija je pridna, pobožna, pametna. Pri nunah se je učila tujih šprah pa kuhanja. Boljše ni za našo hišo.«

Umaknila sem se v temačno kuhinjo. Vse je bilo prazno v meni, niti jokati nisem mogla.

Po Loki so govorili samo o ohceti, ki jo bodo priredili pri Grbčevih, in o prezidavi obeh ponosnih hiš na Placu, ki so jih Grbčevi in Štajerji res zvezali z ozkim hodnikom.

Jožef, ki se ni kaj prida briga za moje zadeve, me je poklical v kanclijo:

»Neža, pametna bodi! Ni edini na svetu! Sklenil sem, da se boš s hlaponom odpeljala v Podčetrtek in obiskala naše prijatelje. Johanček bo šel s teboj, naj vidi fanté, od kje smo, kje je bil naš dom!«

S kočijo smo se peljali v Ljubljano. Jožef je kočijažil, zraven je na kozlu sedel Janezek, medve s Franco pa zadaj na mehkih sedežih. Pa Franca ni bila zgovorna, saj je prvič pustila sina po svetu. Kar zasmilila se mi je, ko sem videla, da ni spala in da ji je hudo.

Jožef je na štacijonu kupil karti za hlapon, zame je plačal za vožnjo štiri florinte in petinštirideset krajcarjev, za Janezka pa dva florinta in dvaindvajset krajcarjev. Kako krivična sem bila do brata in do France, ki sta si nakopala take koštenge, samo da sva z Janezkom odšla po svetu! Hlapon je zavriskal in odpeljal točno petnajst minut po osmi uri. Janezek se je stisnil k meni in tudi meni je zatrepetalo srce. Sedela sva v oddelku drugega razreda pri oknu. Kmalu je Janezek povedal, da je hlaponu ime Višnja Gora in da je izvedel od gospoda patra Justina, da je ljubljanski štacijon edini štacijon prvega reda na železni cesti med Dunajem in Trstom. Res sem se počutila imenitno kot kakšna mestna gospa, ki se pelje s sinom na vakance. Nasproti sta nama sedela starejši gospod in debelušna gospa. Gospa je nervozno klepetala in ponujala škarnice z bonboni. Tudi Janezku je potisnila v usta čokoladni cukrček.

»Pomislite, gospod v frančiškanski cerkvi so železno cesto imenovali hudičevo delo. Bog je menda hudiča v England poslal, da je ljudem v misel dal železno cesto narediti.«

Gospod je gledal skozi okno in ni hotel poslušati ženinega klepetanja. Pa se je oglasil naš Janezek:

»Gospod pater Justinus so povedali, da železna cesta ni nič drugega kakor dve vrsti na močne podprage trdno pribitih železnih šin, po teh drčijo vozovi, za to nalašč pripravljeni. Vleče pa jih mašina, v kateri sta ogenj in voda čudno pripravljena, da jo ognjena vročina in vodna sopara podita in da vleče še vrsto vozov za seboj.«

Gospod se je nasmehnil in se sklonil k ženi:

»Poglej ga fanta, tako majhen in droben, pa toliko ve. Ja, ja, danes so otroci bolj pametni kot nekatere ženske.«

Obrnil se je k meni:

»Oprostite, gospa, ali se peljete na Dunaj?«

Povedala sem, da se z nečakom peljeva do Celja, nato pa z vozom naprej do Podčetrтка. Gospod nam je povedal, da je delo za železno cesto od Zidanega Mosta do Ljubljane stalo skoraj štiristo tavžent goldinarjev. Gospa je zavzdihnila:

»Železnice so vzele veliko zasluška delavcem na cestah, pa še drage so čez vse mere.«

Spet se je oglasil naš Janezek.

»V šoli so nam povedali gospod nadučitelj Krenner, da je železna cesta blagoslov za vsak kraj, furmani pa naj se oprimejo poljedelstva in rokodelstva.«

»Kaj pa ti veš, ki se te še drži materino mleko okoli ust,« se je gospa obrnila k Janezu, »kmalu bodo vsi naši gozdovi goli, toliko lesa požre ta pošast,« je nadaljevala.

Gospod pa je povedal, da je ministrstvo kupčijstva sklenilo, da bodo namesto z lesom kurili s šoto. Vlada je menda že kupila šeststo oralov šotnega sveta na Ljubljanskem mahu.

Hlapon je veselo zavriskal in se ustavil v Celju. Poslovala sva se od prijaznih sopotnikov in odnesla torbi z darili k vratom. Zagledala sem gospoda dohtarja Kočevarja, ki naju je pričakoval na peronu. Objel me je in poljubil na lice. Obrnil se je k Janezku:

»Poba, tvojo teto in tvojega očeta sem prinesel na svet in rad ju imam kot svoja otroka.«

Janezek se je kot pravi študent poklonil pred gospodom doktorjem in mu izročil očetove in materine pozdrave. Odpeljali smo se s kočijo proti Podčetrtku.

V Podčetrtku sva ostala z Janezkom teden dni. Gospa Kočevarjeva nam je kuhala, kot da bi bila vsak dan nedelja. Z gospodom dohtarjem sva se vozila k bolnikom in spet sem obiskala kraje, kjer sem se igrala kot otrok. Na pokopališču sva okrasila grobove naših staršev in dedov in Janezek je prižgal svečo.

Spet sva se vrnila s hlaponom v Ljubljano.

Jožef in Franca sta naju pričakala na ljubljanskem štacijonu. Franca je objemala in poljubljala sina.

»Čas je, da sta spet doma. Jožef se je skoraj pretrgal v štacuni, pa tudi za Johančka ni dobro, da je tako dolgo od doma.«

Čudila sem se, da ni na peronu gospe Ane. Franca je povedala:

»Gospa Paslerjeva je bolna. Ženska je stara, pa leta po hostah in obiskuje tiste rokovnjače, ki ne marajo v vojakе, pa s svojimi ljubici delajo po hostah sramoto vsemu poštenemu svetu.«

Kako dolga se mi je zdela vožnja do Loke. Čeprav je sijalo sonce in so gozdovi šumeli ob poti, ki nas je vodila proti domu.

Janezek je važno odnesel torbo z darili gospe Kočevarjeve v jedilno sobo in Franca je razlagala po dolgi mizi orehovo potico, prekajeno meso, salamo in gibanice. Jaz pa sem pustila svojo torbo kar na hodniku. Planila sem v kuhinjo gospe Ane. Še nikoli se mi njena kuhinja ni zdela tako hladna in temna. Skozi steklena vrata je iz izbe prihajala medla luč. Gospa Ana je ležala na postelji in čisto bela je bila v obraz. Rjave oči, ki so vedno tako živo pozdravljale prijatelje, so bile ugasle.

»Samo da si se vrnila!« je dejala skoraj šepetaje.

Prijela sem jo za roko, ki je bila vroča. Gospa se je dvignila na beli blazini, okrašeni s čipkami. Še nikoli nisem videla gospe Ane v postelji, saj nikoli ni bila bolna. Čez belo platneno široko srajco je oblekla bel ošpetelj, lase pa je imela spletene v srebrnkasto kito. Držala sem jo za roko in stiskalo me je v prsih. Najraje bi zajokala, pa sem se mirno obrnila k njej:

»Prinesla sem vam pravo lončeno skledo iz Podčetrтка.«

Videla sem, da je gospa utrujena, a da bi mi rada nekaj povedala.

»Nežka, v tem tednu, kar te ni bilo, se je pri nas zgodilo toliko hudega. Fantine, ki so pri lozanju metali stole in mize po tleh, so hoteli žandarji ukleniti, pa so zbežali v hoste. Kot divje lisice so jih žandarji lovili, pa še kmete so privlekli v hoste.«

Zgrozila sem se, gospa pa je nadaljevala:

»Bitniška patrola je obkolila hosto pri Crngrobu tako, kot dela gospoda pri lovu. S pušami so čakali na plen. Fantini pa so z griča nad crngrobsko cerkvijo vpili na lovce, ki so jih čakali pod cerkvijo:

»Kmetje, le sem k nam, sem gor, če hočete kaj dobiti!«

Fantini so streljali s pušami v zrak, kmetje pa so pometali gorjače in kole v hosto in z žandarji zbežali v cerkev.«

»Kaj pa fantini?« sem vprašala.

»Ostali so v hostah, menda so ji vsi gozdovi polni do Kamnika in še naprej proti Koroški in Štajerski.«

»V Podčetrtku so pravili, da še zmeraj zbirajo fantine zoper rebele in da noben regiment ne sme biti v svoji domači deželi, zato jih kar naprej prepeljujejo iz dežele v deželo.«

Gospa se je spet dvignila:

»Tega pa še ne veš, da so izdali novo kazensko postavo in da obljublajo smrtno kazen za vsak poskus spremembe forme vlade, da bi se kak del deželne zveze otresel estrajherske države, še posebej pa za punt.«

»Kaj pa vaš žlahtnik Urh iz Žabnice?« sem vprašala.

»Fantina so ujeli in zaprli na občini v keho. Nesla sem mu na občino južino in šla h gospodu kantonskemu poglavarju Paukerju. Gospod me je še kar prijazno sprejel in obljubil, da bo Urha z rekruti poslal v Ljubljano. Prosila sem ga, naj fantina izpusti, ker ima bolehnega očeta, mati mu je pa že pred leti umrla, gospod ni hotel poslušati mojih prošenj.«

Gospa se je utrujeno spustila na blazino:

»Nežka, ne morem več, preveč hudega je okoli nas.«

Gospa Ana je ostala v postelji skoraj pol leta. Nosila sem ji južino in pospravljala njeno izbo. Dne četrtega januarja 1854 pa smo jo pokopali na Fari. Čeprav je bila stara in je živela osamljeno, se je zbralo pred našo hišo veliko pogrebcev. Spremljali smo jo čez Plac na Faro in položili v grob ob zidu, kjer počivajo njeni starši in daljni rodovi Paslerjeve družine.

XIII

21. septembra 1854

Smrti gospe Ane ne morem preboleti.

Njeno malo stanovanje je ostalo nespremenjeno, vanj sem se pa jaz vselila. Tako sta odločila Jožef in Franca.

Pri Grbčevih še zmeraj prezidavajo obe sosednji hiši. Gospod dohtar Jožef Grbec še v stari hiši v štacuni prodaja tobak, papirje za kanclijsko pisanje in tablice za loterijo. Tonetovo ordinacijo pa so Štajerji pripravili v prvem štuku njihove hiše. Gledala sem, kako so nosili v vežo belo mizo in bele stole pa ozke omare s šipami.

Toneta ne srečavam več, v cerkev h kapucinarjem ali k nunam pa hodim po klancu mimo Sv. Jakoba, da se izognem njihove hiše. Kako rada bi pozabila Toneta in tiste dneve, ko sem mislila, da me ima čez vse rad in da bom nekoč njegova žena.

Pa so pripravili poroko v cerkvi sv. Jakoba in ohcet v Grbčevi hiši prav na Francin god. Pred Grbčevo hišo so se prepeljavale s pisanimi trakovi okrašene kočije, svatje so se gnetili po štengah v prvi štuk in popoldne je zadonela godba iz Grbčeve hiše.

Naša Franca pa je prav za ta dan čez vse razsipno pripravila praznovanje svojega godu. Povabila je fabrikanta Krennerja z ženo, pa oba Šablova, pa gospoda patra Justina.

Gospod pater se je razgovarjal z Jožefom in hvalil orehovec, ki ga je Franca pripravila iz zelenih orehov in močnega sadjevca.

Obirala sem se v kuhinji in nalagala na pladnje suhi želodec, prekajeno svinjsko mesnino in najboljši sir, ki ga je Franca dobila prav z ratitovških planin.

Ko sem s pladnjem vstopila v izbo, bi najraje umrla od žalosti. Jožef se je dvignil, mi vzel pladenj iz rok, ga postavil na mizo in me prijel za roko:

»Neža, tako kot tebi mi je hudo za gospo Ano in tudi za vse drugo, kar se je zgodilo.«

Hvaležno sem ga pogledala. Jožef je nalil v čase rumeno rebulico in nazdravil Franci, ki je sedela v židanem rožastem gvantu na čelu mize. Trkali smo in ji želeli sreče, zdravja in bogastva.

Gospod pater Justinus pa se je postavil na sredo izbe, vzel iz širokega rokava kute prelep list s podobo svetega Franciška in s pisanimi rožami okrašenimi črkami. Glasno je bral:

*Franci ljubi Mater naši peti
Rajsko srečo srčno poželeti
Alj zamorem vredno dons zadost?
Naj nam mamko ljubi Bog ohrani,
Čisto sleherne nevarnosti brani,
In dodel za doto vso krepost!
Še nam z njo daj srčno tje dospeti,
Kjer se sliši večno Bogu peti
Aleluja rajska ta sladkost.*

Gospa Krennerjeva je imela solzne oči, Franca pa je držala pomalani list v rokah. Zardela je od sreče in ponosa, ko je kazala Jožefu in meni prve črke vsake vrstice, ki so umetno sestavljale njeno ime. Na Janezka smo pozabili. Gospod pater pa so ga prijeli za ramena in ga postavili pred mater. In fantinček je prav tako kot pater Justinus z drobnim glasom zadeklamiral:

*Firštov niso večji žele,
Kar ti serce dons želi.
Ah, sam Bog naj ti veselje
In svoj žegen podeli.
Bog v nebesih vekomaj
Alelujo peti daj!*

Tudi Janezek je z zlatimi in rdečimi barvami pomalal velik list papirja in narisal sv. Franciška in dva angela. Franca se je sklonila k sinu in ga stisnila v objem. Vsi smo molčali in z dopadenjem brali akrostih: F. Kaiba.

Pater Justin je prvi spregovoril:

»Dobro si povedal, Janez, bistra glava si, škoda te je za štacuno!« Jožef, ki so mu lica žarela od ponosa in ljubezni do sina, je prestrašeno pogledal nasmejanega patra. Franca pa je brž poprijela patrovo misel:

»Jožef, v Ljubljano ga dajmo, naj študira za gospoda!«

Jožef ni odgovoril.

Spet smo sedli za dolgo mizo. Skozi okno so plavale vesele polke in razposajeni valčki, ki so jih na drugi strani Placa igrali trije muzikanti ob Tonetovi ohceti.

Nenadoma pa smo zaslišali ogorčene vzklike in preklinjanje. Stopili smo k oknu. Zagledala sem žandarja, ki je vlekel po Placu uklenjenega Kuraltovega Urha.

Na drugi strani v Grbčevi hiši sem na oknu zagledala Tonetovo postavo. Gospa Grbčeva je stopila k oknu in Tone se je umaknil v izbo.

Jeseni 1854 sem ostala čisto sama v zadnjih izbah, ki gledajo proti Ljubljani.

Jožef in Franca sta odpeljala svojega prvorojenca v ljubljanske šole.

Literatura

Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*, Ljubljana 1888.

Kmetijske in rokodelske Novice, Ljubljana 1843–1854.

Josip Mal: *Ljubljana in leto 1848*, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1933.

Josip Mal: *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje 1928.

Milan Valant: *Hiše in ljudje stare Ljubljane. Ljubljančani 19. stoletja*, Ljubljana 1985.

France Štukl: *Knjiga hiš v Škofji Loki I, Škofja Loka* 1981.

France Štukl: *Knjiga hiš v Škofji Loki II, Škofja Loka* 1984.

Josip Žontar: *Zgodovina mesta Kranja*, Ljubljana 1939.

Zahvaljujem se dr. Kristini Brenkovi za nasvete in pripombe.